

# UTREDNING OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

## ORDNANDET AV STATENS TRYCK

AVGIVET AV SAKKUNNIGA, TILL-  
KALLADE ENLIGT KUNGL. MAJ:TS  
BESLUT DEN 22 SEPTEMBER 1917

---



Till

herr statsrådet och chefen för kungl. finansdepartementet.

Enligt nådigt bemyndigande den 22 september 1917 att tillkalla högst tre personer för att såsom sakkunniga verkställa av riksdagen begärd utredning om i vad mån kostnaderna för statens tryck kunde nedbringas genom inrättande av en statens tryckeriexpedition och specialtryckerier för vissa ämbetsverk eller genom vidtagande av andra anordningar samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill en sådan utredning kunde föranleda, har dels förutvarande herr statsrådet och chefen för finansdepartementet Conrad Carleson genom skrivelse ovannämnda dag tillkallat undertecknad Södermark och dels herr statsrådet genom skrivelse den 6 februari 1918 tillkallat undertecknad Ramström och numera avlidne ledamoten av riksdagens andra kammare J. A. Ingvarson att verkställa den begärda utredningen samt avgiva de förslag, som av utredningen kunde föranledas.

I stället för bemälda Ingvarson har undertecknad Hedlund, jämlikt herr statsrådets skrivelse den 15 november 1918, fr. o. m. den 19 i samma månad deltagit i utredningen.

I utredningen av frågan angående ordnandet av särskild depå för stats-

departementens och riksdagens förråd av trycksaker har jämväl deltagit bibliotekarien vid riksdagens bibliotek fil. d:r Vilhelm Gödel.

Såsom de sakkunnigas sekreterare har tjänstgjort aktuarien hos generalpoststyrelsen Samuel Vilhelm Hjertstrand.

Sedan ifrågavarande utredning numera blivit slutförd, få vi härmed överlämna betänkande och förslag i frågan.

Stockholm den 28 februari 1918.

**PER SÖDERMARK.**

**C. RAMSTRÖM.**

**VERNER HEDLUND.**

Jämlikt skrivelser den 22 september 1917 och den 6 februari 1918 har statsrådet och chefen för finansdepartementet, i enlighet med av Kungl. Maj:t lämnat bemyndigande, uppdragit åt tillkallade sakkunniga att verkställa av riksdagen begärd utredning om i vad mån kostnaderna för statens tryck kunde nedbringas genom inrättande av en statens tryckeriexpedition och specialtryckerier för vissa statens ämbetsverk eller genom vidtagande av andra anordningar.

Frågan om vidtagande av åtgärder för nedbringande av statens tryckningskostnader har tidigare upprepade gånger varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet och prövning.

*Redogörelse  
för frågans  
första upp-  
komst.*

I detta avseende må först erinras om den inom finansdepartementet under år 1911 verkställda utredningen rörande de å riksstatens särskilda huvudtitlar uppförda förslagsanslagen till skrivmaterialier och expenser, ved m. m.

Vid denna utredning påvisades bland annat den betydliga stegring, som de från nyssnämnda anslag bestridda tryckningskostnaderna utvisat under tioårsperioden närmast före 1911. Sålunda framhölls, hurusom nämnda kostnader, vilka år 1885 utgjorde omkring 148,000 kronor och ännu år 1899 ej ökats till mer än omkring 189,000 kronor, därefter stigit med i medeltal 28,000 kronor årligen, så att de år 1910 uppgingo till inemot en halv miljon kronor.

Vidare framhölls, att då, såsom i allmänhet vore förhållandet, beställningar av tryckalster för statsverkets räkning, liksom även kontrollen över tryckeriräkningarna, verkställdes genom resp. myndigheters egen försorg samt dessa, såsom vore helt naturligt, saknade speciell sakkunskap på området, tillräcklig garanti icke förefunnes för att statsverkets intresse med avseende å tryckningskostnaderna alltid bleve tillbörligen tillgodosedda.

Med hänsyn härtill ifrågasattes vidtagande av vissa åtgärder i avsikt att vinna begränsning och besparing i tryckningskostnaderna genom centralise-

ring och enhetlighet vid beställningarna ävensom effektivare kontroll över räkningarna. Efter ytterligare företagen närmare utredning av herrar Södermark och Ramström, vilken utredning utmynnade i ett förslag om inrättande av en under sakkunnig ledning stående statens tryckeriexpedition med huvudsaklig uppgift att mottaga beställningar å för statsmyndigheter i Stockholm erforderligt tryck, att tillhandagå vederbörande myndigheter med råd och anvisningar i fråga om arbetenas planläggning och uppställning, att träffa avtal med resp. tryckerier om arbetenas utförande samt att kontrollera tryckeriräkningarna, framlade Kungl. Maj:t till 1913 års riksdag nådig proposition (nr 183), angående inrättande av en dylik statens tryckeriexpedition. Då upprättandet av en i huvudsak liknande institution ingår såsom en viktig beståndsdel av det förslag de sakkunniga nu hava för avsikt att framlägga, torde en närmare redogörelse för innehållet i berörda proposition här böra lämnas.

*Proposition  
till 1913 års  
riksdag angående  
inrättande av en  
statens tryckeri-  
expedition.*

Efter att hava omförmålt den ovan omnämnda utredningen under år 1911 angående huvudtitlarnas expensanslag och tryckningskostnadernas betydande stegring anförde vederbörande departementschef enligt det vid propositionen fogade statsrådsprotokollet följande:

»I den till chefen för finansdepartementet ställda skrivelse av den 4 november 1911, vari resultatet av ovannämnda utredning angående expensanslagen framlades, ifrågasattes vissa ytterligare åtgärder för åstadkommande av besparing i tryckningskostnader, nämligen dels att det för länsstyrelserna behövlige blankettryck skulle genom en central myndighet anskaffas gemensamt för hela riket, dels att undersökning skulle verkställas rörande möjligheten att väsentligt förminska länskungörelsernas omfång, dels slutligen att det borde tagas under överbäggande, huruvida och på vad sätt en sakkunnig granskning av tryckeriräkningar borde anordnas samt, därest ett dylikt uppdrag ansåges böra utsträckas till att avse allt tryck av större omfattning, som i huvudstaden skedde för statsverkets räkning, huruvida ej med detta uppdrag borde förenas bestyret med tryckets fördelning å de olika tryckerierna härstädes. Rörande sistnämnda fråga yttrades i skrivelsen följande:

Men — — — fråga är, om den kontroll och granskning av tryckeriräkningarna, som måste föregå varje utbetalning, för närvarande kan allestädes anses tillfredsställande. Denna granskning torde, såsom registratorn i jordbruksdepartementet framhållit, ofta inskränka sig till en nedsummering av de debiterade posterna, och man torde också under nuvarande förhållanden svårigen kunna förvänta, att fränsett de ämbetsverk, där tryckning av statistiska och dylika publikationer ingår såsom ett huvudsakligt moment i deras åligganden, de tjänstemän, som hava dylik granskning sig anförtrodd, skola kunna med nödig sakkännedom ingå i detaljerad prövning av de grunder, efter vilka debiteringen skett, och det sätt, varpå dessa grunder i de speciella fallen tillämpats, då näm-

ligen detta måste förutsätta så väl sakkunskap i fråga om tryckeriarbeten som noggrann kännedom om huru i de särskilda fallen tryckningsarbetet fortgått med i korrekturen mot manuskripten företagna ändringar, övertidsarbete och dylikt. Ehuru särskild anledning ej föreligger till det antagande, att överdebiteringar ägt rum, lär det väl ej kunna förnekas, att frånvaron av sakkunnig kontroll i vissa fall kunnat fresta till ett uppskörtande av statsverket i förevarande avseende, varjämte ju rent ofrivilliga misstag kunna föreligga. Det vore därför utan tvivel synnerligen önskvärt, om granskningen av tryckeriräkningar, som ingivas till statsmyndigheter i huvudstaden, kunde anförtros åt någon på detta område fullt sakkunnig person, som ägde vana att t. ex. bedöma, vilken kostnad i korrektur vidtagna ändringar böra betinga och dylikt. Då ett sådant uppdrag torde böra utföras under tjänstemannaansvar, synes det kunna ifrågasättas, om ej en särskild tjänstebefattning med lämpligt arvode borde för ändamålet inrättas.

Då emellertid de av expensanslagen bestridda tryckningskostnaderna utgöra allenast en del av statsverkets utgifter av ifrågavarande slag, i det att ännu större kostnader föranledas av riksdagstrycket och kommittétryck, synes frågan måhända böra givas större räckvidd än här ovan ifrågasatts. För de av Kungl. Maj:t tillsatta kommittéer vore det utan tvivel synnerligen önskligt att kunna erhålla biträde av en fackman vid tryckeriräkningars granskning, och under förutsättning att så skulle vara förhållandet även i fråga om riksdagens tryckeriavdelning kunde ovan berörda uppdrag utsträckas till att omfatta allt tryck, som i huvudstaden verkställes för statsverkets räkning. I sådant fall synes emellertid uppdraget böra icke blott avse granskning av räkningar, utan då ifrågavarande person vid denna granskning bleve i tillfälle att med varandra jämföra de särskilda tryckeriernas debiteringar och det sätt, varpå arbetet å de olika hållen utförts, borde i hans hand läggas även uppgörandet av avtal om arbetets utförande samt tryckets fördelning å de särskilda tryckerierna, varigenom en för statsverket förmånlig tävlan mellan dessa kunde komma till stånd även utan tillämpning av entreprenadsystemet. Befattningen bleve visserligen härigenom så ansvarsfull och krävande, att måhända högre avlöning än vanliga tjänstemannalöner torde behöva däråt anslås. Men om, såsom det finnes anledning att antaga, genom en dylik anordning väsentlig besparing i tryckningskostnad kunde uppstå, torde ur nämnda synpunkt hinder för förslagets genomförande ej böra möta.

Sedan fullmäktige i riksgäldskontoret lämnats tillfälle att avgiva yttrande över det sålunda framställda förslaget, hava fullmäktige i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 12 december 1912 anfört följande:

'Fullmäktige i riksgäldskontoret, som funnit det sålunda framställda förslaget vara mycket beaktansvärt, hava med anledning härav velat för herr statsrådet framhålla, att, vad särskilt angår tryckningen av riksdagens kamrars protokoll med bihang, i vilket sistnämnda flertalet avgivna kommittébetänkanden jämväl ingå, det med all säkerhet skulle vara till verklig fördel för staten, om dess intressen såväl vid uppgörandet av avtal om tryckning som ock vid tryckningsarbetets fördelning å särskilda tryckerier samt vid räkningarnas gransk-

ning bleve tillvaratagna av en fullt sakkunnig person med fackmässig utbildning på området. Det synes fullmäktige vara goda skäl antaga, att en väsentlig besparing i hithörande tryckningskostnader skulle kunna åstadkommas genom den nu ifrågasatta anordningen, och hava fullmäktige därför, för den händelse herr statsrådet skulle finna skäl vidtaga åtgärder för inrättande av en befattning av föreslagen beskaffenhet, ansett sig böra framhålla önskvärdheten av att därvid förhållandena så ordnas, att den ifrågasatta befattningshavarens verksamhet komme att avse även det tryck, som verkställes för riksdagens räkning.

*Förslag av  
Södermark o.  
Ramström.*

Då det framställda förslaget synts beaktansvärt, har i ärendet verkställts en närmare utredning, vari deltagit statskommissarien Södermark och ingenjören C. Ramström. Resultatet av denna utredning, som utmynnat i ett förslag om inrättande av en *statens tryckeriexpedition*, innefattas i en till mig avlämnad promemoria, vari anförts följande:

'Det förfaringssätt, som för närvarande råder i fråga om statens tryck, måste utan tvivel anses mindre tillfredsställande. Så länge det är överlåtet åt varje särskild myndighet, kommitté o. s. v. att själv ombestyr det behövliga trycket och att härvid vända sig till det tryckeri, som vederbörande finner lämpligt, lärers i många fall vid tryckeriarbetenas beställande sparsamhetssynpunkten ej vinna behörigt beaktande, och någon betryggande garanti för att vederbörande kommittésekreterare och andra tjänstemän, som hava att beställa tryck för statens räkning, härvid alltid söka betinga de billigaste priser och i allmänhet planlägga och ordna arbetena på mest ekonomiska sätt, torde icke förefinnas. I varje fall är det ju påtagligt, att de möjligheter till besparingar, som en planmässig enhetlighet i fråga om tryckeribeställningar är ägnad att medföra, icke kunna utnyttjas. Slutligen är det, såsom ovan framhållits, under nuvarande förhållanden icke gärna möjligt att åstadkomma en effektiv kontroll å tryckeriräkningarna, då en sådan givetvis förutsätter speciell sakkunskap å ifrågavarande område.

Vilken betydelse i ekonomiskt hänseende den föreliggande frågan äger, finner man genast vid en undersökning av de kostnader, som statstrycket förorsakar. Någon exakt beräkning över dessa kostnader för ett visst år föreligger visserligen icke, men även en approximativ överslagsberäkning torde lämna tillräcklig vägledning för bedömande av frågans ekonomiska betydelse. Enligt en sådan beräkning, grundad på utgiftssiffror för dels 1908, dels 1910 och dels 1911, torde statens tryckningskostnader per år i avrundade tal kunna uppskattas sålunda:

av de särskilda huvudtitlarnas expensanslag bestridda .....	kr. 500,000
för postverket, telegrafverket och järnvägsstyrelsen .....	» 700,000
för övriga verk, som ej för sina tryckningskostnader anlita huvudtitlarnas expensanslag .....	» 300,000
för kommittéer o. d. ....	» 200,000
för riksdagstrycket .....	» 300,000

Summa kronor 2,000,000



Av denna kostnad belöper sig den ojämförligt största delen, eller omkring 1,700,000 kronor, på verk och myndigheter i huvudstaden.

Syftet med den nya tryckeriexpeditionen skulle alltså vara att söka nedbringa denna kostnad, och med hänsyn till vad ovan framhållits rörande olägenheterna i nuvarande praxis i fråga om statens tryckeriarbeten borde expeditionens huvudsakliga uppgift bliva att mottaga beställningar å det för statsmyndigheter i Stockholm erforderliga tryck, att därvid tillhandagå vederbörande myndigheter med råd och anvisningar i fråga om arbetenas planläggning och uppställning, att träffa avtal med tryckerierna om arbetenas utförande samt att kontrollera tryckeriräkningarna. Nämda myndigheter skulle alltså icke äga att direkt vända sig till tryckerierna, utan borde, där ej tilläventyrs på grund av särskilda förhållanden undantag finnes böra medgivas, lämna sina beställningar till tryckeriexpeditionen. Denna expedition, där frågor om tryck för statens räkning alltså skulle bliva föremål för enhetlig och sakkunnig behandling, borde för sådant ändamål anordnas i överensstämmelse med ett vanligt tryckerikontor och bestå av en föreståndare jämte faktorer, bokhållare och i övrigt behöfliga biträden. I regel borde alla manuskript och korrektur passera expeditionen, såväl när de befordras till tryckeriet som därifrån, och varje gång borde erforderlig granskning i expeditionen verkställas. Denna granskning synes dock i allmänhet ej böra omfatta korrekturläsning, vilken av så väl ekonomiska som andra skäl torde fortfarande böra utföras genom beställarens försorg, men däremot borde för varje gång korrektur avlämnas genast granskning äga rum rörande de belopp, som av tryckeriet uppföras i räkning, och härvid särskild uppmärksamhet ägnas korrigerings- och övertidskostnader samt kontroll över pappersåtgången utövas.

Den besparing i tryckningskostnad, vars ernående skulle vara tryckeriexpeditionens främsta syftmål, torde kunna vinnas först och främst genom att de tryckningsarbeten, som skola utföras för statens räkning, planläggas på ett ur ekonomisk synpunkt klokt sätt, och en av expeditionens uppgifter skulle därför bliva att i detta avseende tillhandagå vederbörande med råd och anvisningar. Såsom exempel på vilken betydelse ett arbetes uppställning kan hava ur kostnadssynpunkt må erinras därom, att tabeller, där sådana måste användas, kunna uppställas mer eller mindre ekonomiskt. Om de, där så kan lämpligen ske, uppsättas utan linjer, om mellanslagen mellan raderna användas på ett klokt sätt och om tabellerna i varje fall ej göras större än behovet kräver, kan avsevärd minskning i kostnad vinnas. Vidare torde man ofta kunna även i en uppställning med fortlöpande text gruppera siffror på ett sätt, som är fullt lika överskådligt som den alltid kostsammare tabellformen. Genom att de format, som böra användas för statens tryck, göras ekonomiskt lämpliga och så mycket som möjligt enhetliga, kunna även besparingar ernås i kostnad för såväl sättning, som papper. Såsom ett i sistnämnda avseende belysande exempel kan framhållas, att man, enligt från sakkunnigt håll lämnad uppgift, skulle kunna vinna besparing av omkring 12 procent i kostnaden för papperet till »Bi-hang till riksdagens protokoll» genom att ändra dess format till likhet med det som användes för »Sveriges officiella statistik». Vidare äro vissa stilar i och

för sig billigare att sätta än andra, som nu i rätt stor utsträckning användas o.s.v. I alla dessa och liknande avseenden skulle tryckeriexpeditionen kunna i samråd med vederbörande planlägga tryckeriarbetena på det sätt, som utan tillbaksättande av nödiga fordringar på utstyrsel och tydlighet bleve mest ekonomiskt. Härigenom skulle även kunna i statstrycket vinnas en sådan enhetlighet i fråga om redaktion, stilar, utstyrsel m. m., som genomförts i vissa främmande länder, och som ju även av andra skäl än de ekonomiska måste anses önskvärd, t. ex. i fråga om kommittétrycket, som för närvarande i vårt land företer eu rätt brokig mångfald.

En dryg post i tryckeriräkningarna utgör ofta kostnaden för sådana ändringar i texten, som vidtagits efter första korrekturs avlämnande. Att dessa korrigeringskostnader lätt springa i höjden, framstår tydligt, om man betänker, att t. ex. ett tillägg om en halv sida i början av ett arbete med utan avbrott fortlöpande text kräver ombrytning av alla de efter tillägget följande sidorna, ett arbete, som lär upptaga omkring 10 minuter per sida. Naturligtvis kunna ändringar i korrekturen i en hel del fall ej undvikas. Men ur besparingssynpunkt är det av vikt, att de så mycket som möjligt inskränkas och att alltså manuskriptet föreligger i så utarbetat skick, som omständigheterna kunna medgiva. Erfarenheten har visat, att det mången gång blir billigare att först renskriva ett manuskript med skrivmaskin, varvid 10 exemplar på en gång kunna framställas, och i denna renskrift vidtaga de första ändringarna. Tryckeriexpeditionen skulle givetvis hava att i dylika frågor lämna vederbörande råd och anvisningar samt, när avlämnade manuskript av en eller annan anledning befinnas vara för sättning mindre lämpliga, föreslå nödiga åtgärder. Man torde också kunna antaga, att redan den omständigheten, att manuskripten skola avlämnas till en statens tryckeriexpedition, i stället för såsom förut direkt till tryckeriet, skall medföra, att de bliva mera genomarbetade och kräva färre ändringar i korrekturen. Likaledes borde expeditionen söka i sin mån medverka till att det kostsamma övertidsarbetet i möjligaste mån undvikas.

En av tryckeriexpeditionens första uppgifter borde lämpligen bliva att utarbeta och i tryck utgiva råd och anvisningar att tjäna till handledning för de tjänstemän, som hava att ombesörja tryckning för statens räkning.

Men även i avseende å arbetets utförande vid tryckerierna skulle tryckeriexpeditionen hava att tillse, att detta anordnades så ekonomiskt som möjligt, och borde därför även för vederbörande boktryckare utarbeta regler och anvisningar för utförande av statens tryck. För sådant ändamål borde expeditionens föreståndare med uppmärksamhet följa utvecklingen inom tryckeribranschen för att städse vara i stånd att bedöma, om de metoder och apparater, som av tryckerierna användas, äro fullt ekonomiska.

Såsom redan framhållits, skulle en av expeditionens huvuduppgifter vara att granska de av tryckerierna debiterade kostnaderna. För att denna granskning skulle bliva så effektiv som möjligt, borde varje från tryckeri till expedition avlämnat korrektur vara åtföljt av räkning över den kostnad korrekturet förorsakat, vilken räkning genast borde jämföras med korrekturet och, sedan

den å expeditionen annoterats och försetts med påskrift om granskningen, till vederbörande översändas jämte korrektur.

Men även i andra avseenden än i fråga om själva tryckningskostnaderna borde ifrågavarande expedition kunna verka för vinnande av besparing i utgifter för de tryckta publikationerna, nämligen beträffande kostnaden för tryckpapperet samt för häftning och inbindning. Genom en enhetlig behandling av statens inköp av papper skulle en specialisering av tillverkningen möjliggöras, varigenom billigaste pris kunde betingas. Då naturligtvis för varje arbete bör användas endast så dyrbart papper, som i det särskilda fallet må vara av nöden, böra genom tillämpande av en bestämd plan för användning av olika papperskvaliteter avsevärda fördelar kunna vinnas, så t. ex. genom att till den del av en upplaga, som kan beräknas varda genast förbrukad, använda mindervärdigt papper. Ävenså torde förmånligare villkor beträffande kostnaden för häftning och inbindning kunna betingas, om det anförtroddes åt den sakkunniga tryckeriexpeditionen att träffa avtal även om dessa arbeten.

Slutligen har det föreslagits, att även distribuering och förvaring av vissa tryckalster t. ex. kommittébetänkanden och dylikt, skulle handhavas av tryckeriexpeditionen. Då sådant tryck utan tvivel härigenom bleve såväl för den allmänhet, som önskar genom köp förvärva detsamma, som för de ämbetsverk, vilka därav äro i behov, lättare tillgängligt än under nuvarande förhållanden, då kommittébetänkanden m. m. förvaras på skilda håll i departementens vindslokaler och dylikt, synes även detta förslag vara välbetänkt.

Ehuru enligt det framställda förslaget expeditionens verksamhet skulle huvudsakligen avse det för myndigheter i huvudstaden erforderliga tryck, borde expeditionen givetvis tillhandagå även myndigheter i landsorten, exempelvis länsstyrelserna, med råd och anvisningar, om också ej i regel i fråga om tryckets utförande. Dock torde expeditionen lämpligen kunna ombestyras t. ex. det gemensamma blankettryck för länsstyrelsernas räkning, som i ovannämnda utredning angående expensanslagen ifrågasatts, och som utan tvivel är ägnat att möjliggöra avsevärd besparing, ävensom infordrande av kostnadsanbud vid större leveranser i övrigt.

Under frågans behandling har helt naturligt även framställt sig det spörsmålet, om det ej tilläventyrs skulle kunna lända till ännu större besparing, om staten anlade ett eget tryckeri. Med hänsyn till den starka växlingen i behovet av tryck för statens räkning, som råder under olika tider av året, i det att vissa tider så stora massor av tryck måste verkställas med den största skyndsamt, att behovet ej torde kunna nöjaktigt tillgodoses av även ett tryckeri av ovanligt stor omfattning, och då det för övrigt lär med fog kunna betvivlas, att driften skulle bli lönsam i ett större statstryckeri, som skulle sakna den sporre till ekonomisk skötsel, som innebäres i konkurrensen och i det enskilda förvärvsintresset — i vilket avseende torde kunna åberopas, att det i Finland anlagda statstryckeriet enligt uppgift anses ställa sig särdeles dyrt — synes emellertid tanken på anläggandet av ett större boktryckeri för statens räkning ej böra, åtminstone för närvarande, förverkligas.

Vad däremot angår tryckning av de för staten behövliga sedlar, stämplat,

frimärken och dylikt, torde med skäl kunna ifrågasättas, om ej statsverket bör kunna med fördel självt övertaga denna tillverkning, riksbankens sedeltryckeri äges visserligen av staten, men dess föreståndare, som kostnadsfritt disponerar tryckeriets maskiner m. m., äger uppbära viss kontraktssenlig ersättning för levererade sedlar, stämplar m. m. och drager alltså vinsten av rörelsen. Vad frimärkena beträffar, beställas dessa från ett enskilt bolag, som är ägare till de för frimärkstrycket erforderliga maskiner. Goda skäl synas tala för att staten genom att övertaga tillverkningen av ifrågavarande tryckalster, såsom också skett i åtskilliga främmande länder, själv kommer i åtnjutande av vinsten å denna rörelse. Ett dylikt statstryckeri, vilket eventuellt kunde tänkas utvidgat till att avse även en del blankettryck för statens räkning, tryckning av järnvägsbiljetter och dylikt ävensom av vissa årligen återkommande publikationer, synes lämpligen kunna förenas med och ställas under samma ledning som ovannämnda tryckeriexpedition. Utredningen av denna fråga har emellertid ännu ej fortskridit så långt, att framställning lär kunna göras till 1913 års riksdag om beviljande av nödiga medel, och då för övrigt denna fråga är av sådan art, att dess handläggning synes kunna lämpligen anförtros åt den blivande föreståndaren för statens tryckeriexpedition, vilken givetvis bör äga speciell sakkunskap å ifrågavarande område, torde det för vinnande av en rationell lösning av frågan om anläggande av ett statstryckeri av ifrågasatt beskaffenhet vara fördelaktigt, om denna expedition först träder i verksamhet.

I detta sammanhang torde böra erinras därom, att frågan om lämpligt anordnande av statstrycket, särskilt i fråga om de för kommunikationsverken behövlige blanketter, biljetter och frankotecken, har varit föremål även för departementalkommitterades uppmärksamhet. Dessa kommitterade föreslå, att ärendena rörande anskaffande och tillhandahållande av dels blanketter, papper, skriv- och ritmaterialier m. m. för statens kommunikationsverk, dels frankotecken för postförvaltningen och dels personbiljetter för statens järnvägar må sammanföras och tilläggas ett tilltänkt nytt departementskontor, med benämning kommunikationsdepartementets blankettkontor. Vid redogörelsen för detta kontors verksamhetsområde yttra kommitterade bland annat:

»Beträffande sättet för tryckeriarbetets utförande anse sig kommitterade böra framställa ett förslag, som utan alltför stor svårighet torde låta sig genomföra och som skulle kunna i väsentlig grad bidra till ett i ekonomiskt avseende gynnsamt resultat av kontorets verksamhet. Kommitterade vilja nämligen föreslå, att det inom järnvägsstyrelsen nu befintliga biljettryckeriet i sammanhang med dess överflyttande till det nya blankettkontoret utvidgas till ett större accidenstryckeri eller helst till ett fullständigt boktryckeri, varest jämväl litografiskt tryck skulle kunna verkställas. På detta tryckeri skulle till en början åtminstone allt tryck av enklare beskaffenhet kunna utföras, såsom de personbiljetter, vilka icke äro av Edmonsonsk typ och som nu tryckas å enskilda tryckerier, samt alla blanketter och därmed jämförliga tryckalster. Småningom bör detta tryckeri kunna utvidga sin verksamhet, så att där skulle kunna utföras tryckning jämväl av departementets publikationer, efter hand kanske även av frankotecknen. I den mån sådant låte sig göra, skulle där kunna verkställas tryck-

ningsarbete även för andra departements räkning, och skulle, därest sådant visade sig ändamålsenligt, detta tryckeri kunna omsider utvecklas till ett stort, allmänt statstryckeri, sådant som förefinnes i Tyskland, Frankrike, Österrike med flera länder.

Frånsett helt och hållet de utvecklingsmöjligheter, som således förefinnas för ett dylikt tryckeri, synes det ur flera synpunkter vara till stor fördel för statsverket, att det i statens hand finnes ett tryckeri, där under alla omständigheter och oberoende av förhållandena å arbetsmarknaden tryckningsarbete för statsverkets räkning kan bliva utfört. Kommitterade anse sig i detta sammanhang böra framhålla, att åtskilligt skulle vara vunnet redan därmed, att i avvaktan på tillkomsten av ett statstryckeri inrättades en för statsförvaltningen i huvudstaden gemensam tryckerikommission, som hade att på olika tryckerier fördela det erforderliga trycket och i övrigt genom lämpliga åtgärder arbeta för åstadkommande av lindring i tryckningskostnaderna.»

Även nyssnämnda kommitterade hava sålunda framhållet önskvärdheten av en sådan mellanhand mellan statsmyndigheterna och tryckerierna, som den föreslagna tryckeriexpeditionen vore avsedd att bliva. Måhända synas kommitterade hava tänkt sig den framtida utvidgningen av ett blivande statstryckeri åtskilligt större än den här ovan antydda. Då emellertid frågan om inrättande av ett statstryckeri ännu ej föreligger, saknas för närvarande anledning att närmare ingå på kommitterades förslag i denna del, utan torde här endast böra framhållas, att tillkomsten av en statens tryckeriexpedition i avvaktan på inrättande av ett statstryckeri av större eller mindre omfattning tydligen även av departementalkommitterade uppställts såsom ett önskemål.

Efter ovanstående redogörelse för den tilltänkta tryckeriexpeditionens huvudsakliga uppgift förekommer till behandling frågan om dess organisation och personal. Den förnämsta synpunkt, som härvid måste anläggas, är att de anställda arbetskrafterna besitta speciell fackkunskap på det ifrågavarande området samt alltså böra väljas bland sådana personer, som erhållit utbildning i den enskilda tryckeriverksamheten. Särskilt i betraktande härav torde fasta anställningar med lön på stat icke här böra ifrågakomma, åtminstone tills vidare, utan personalen anställas mot arvode för viss tid eller med viss uppsägningstid. Föreståndaren, vilkens ställning skulle ungefär motsvara den, som tillkommer ledaren av ett större tryckeri, torde böra förordnas av Kungl. Maj:t, varemot det torde böra överlämnas åt föreståndaren att anställa i övrigt erforderlig personal i den mån sådan finnes för behovet nödig. Att på förhand fixera antalet eller beskaffenheten av dessa övriga befattningar synes svårigen låta sig göra, då omfattningen av det arbete, som komme att åligga expeditionen, icke låter sig tillförlitligen beräkna. Med hänsyn härtill synes saken lämpligen kunna ordnas så, att till expeditionen skall av varje beställare erläggas en viss avgift, som utgår i förhållande till omfånget av det beställda arbetet, alltså t. ex. visst belopp per trycksida eller per 1,000 bokstäver av det beställda trycket. De sålunda inflytande beloppen skulle användas till bestridande av avlöningar och andra utgifter för expeditionen. Vid en sådan anordning skulle något anslag å riksstaten icke för ändamålet erfordras, utan kostnaden komme att i jämn

proportion till arbetets omfång drabba de olika anslag eller medel, varifrån tryckningskostnaderna bestridas.

Den underlydande personalens antal och avlöning torde lämpligen kunna av föreståndaren jänte de personer, som, enligt vad nedan närmare omförmåles, borde hava inseende över expeditionen, bestämmas med fästat avseende å förhållandena inom den enskilda affärsverksamheten. Vad föreståndarens avlöning beträffar, torde frågan härom knappast kunna definitivt ordnas, förr än frågan om ovanberörda statstryckeri blivit avgjord. Klart torde det vara, att om man vill för denna befattning förvärva en person med den erfarenhet och skicklighet, som måste förutsättas för ett behörigt bevakande av statsverkets intressen uti ifrågavarande avseenden, honom måste beredas en ersättning, ungefär motsvarande vad som för liknande befattningar åtnjutes inom den enskilda affärsverksamheten, och detta gäller naturligtvis framför allt i fråga om hans ersättning för bestyret med det ifrågasatta statstryckeriet. Intill dess denna plan kan förverkligas, måste emellertid den honom i egenskap av tryckeriexpeditionens chef tillkommande avlöning provisoriskt bestämmas. Då man ju härvid kan förutsätta, att ju större omfattningen av expeditionens arbete bliver, desto större besparing bör vinnas, kunde måhända lämpligen även föreståndarens avlöning tills vidare utgå i direkt proportion till arbetets omfång och alltså viss del av den avgift, som av beställarna skulle till expeditionen erläggas, få uppbäras av föreståndaren. Vid bestämmandet av denna ersättning torde hänsyn böra tagas därtill, att föreståndarens arbete ej skulle bliva inskränkt allenast till den verksamhet för tryckerikostnadernas nedbringande, som enligt förestående förslag skulle tillkomma tryckeriexpeditionen, utan att han även skulle planlägga och i sinom tid övertaga ledningen av det tilltänkta statstryckeriet och alltså måste besitta för en dylik chefsplats erforderliga egenskaper. Hans avlöning synes därför ej böra understiga vad som för närvarande åtnjutes av ledarna för större tryckerier i huvudstaden.

Om emellertid en sådan avlöning å omkring 20,000 kronor skulle anses vara för hög för ifrågavarande befattningshavare, så länge hans huvudsakliga åliggande skulle inskränka sig till att förestå ifrågavarande tryckeriexpedition, synes saken kunna ordnas så, att till föreståndare antages en person med ungefär de kvalifikationer, som fordras hos förste mannen å ett tryckerikontor. Denne kontorschef, vilkens avlöning kunde sättas väsentligt lägre, skulle i sådant fall dels själv handlägga och dels leda de löpande göromålen å expeditionen. För dennas organiserande och övervakande skulle dock åtminstone under första tiden erfordras biträde av en sådan person som den blivande tryckeriföreståndaren, men för detta biträde torde denne, som förslagsvis kunde benämnas konsulent, i sådant fall kunna åtnöjas med ett mindre arvode, exempelvis å 3,000 kronor.

Lokal för tryckeriexpeditionen synes kunna beredas i den lägenhet i riksdagshuset, som för närvarande disponeras av riksdagens tryckeriavdelning, vilken härför ej skulle behöva undergå annan förändring än att, för beredande av ett större expeditiionsrum med disk, väggen mellan andra och tredje rummen från vänster räknat borttages, vilket arbete kan beräknas medföra en kostnad av 1.000 kronor. Härjämte kräves för expeditionen diverse kontorsmöbler,

skrivmaskin och dylikt för en beräknad kostnad av 6,500 kronor. Om expeditionen, såsom ovan blivit ifrågasatt, kommer att tjäna till depå för statstrycket, erfordras ju härtill ganska stort utrymme, allra helst om, såsom det i sådant fall synes vara önskligt, denna depå skulle komma att omfatta även redan be-  
 lintligen upplagor av statstryck. Men åtminstone ännu någon tid framåt torde svårighet icke möta att inom riksdagshuset bereda nödigt utrymme härför.

Utan tvivel vore det önskligt, om expeditionen kunde träda i verksamhet redan den 1 oktober innevarande år, och detta torde också låta sig göra under förutsättning, att föreståndaren (alternativt kontorschefen jämte konsulenten) anställas från någon tidigare tidpunkt, t. ex. den 1 juli, för att bliva i tillfälle att närmare planlägga expeditionens arbetssätt, taga noggrann kännedom om alla de olika slagen av tryckeriarbeten för statens räkning, exempelvis den stora massan blankettryck av skilda slag, som användes av såväl kommunikations-  
 verken som övriga förvaltningsmyndigheter, anställa nödig personal m. m.

Förutom ovannämnda kostnad för expeditionens anordnande skulle, innan ovanberörda avgifter hunne att till expeditionen inflyta, behövas medel till föreståndarens och personalens avlöning m. m. Dessa torde lämpligen kunna beredas på så sätt, att statskontoret anbefalles att under förskottstitel utbetala vad som erfordras, vilket förskott sedermera skulle ersättas av de inflytande av-  
 gifterna.

Givetvis borde expeditionens räkenskaper underkastas kammarrättens granskning. Men dessutom lär verksamheten böra även på annat sätt övervakas och kontrolleras, vilket torde kunna ske genom en av Kungl. Maj:t tillsatt nämnd eller styrelse. Denna styrelse, vari expeditionens föreståndare, eller alternativt ovanberörda konsulent för den tid han komme att såsom sådan fungera, borde vara föredragande ledamot och som dessutom lämpligen kunde bestå av en ordförande och ytterligare en eller två ledamöter, synes böra erhålla beslutanderätten i vissa viktigare frågor, såsom om den underlydande personalens antal och avlöningsförmåner o. s. v., samt utöva viss fortlöpande tillsyn över expeditionen, kassakontroll o. d. För detta uppdrag torde årliga arvoden böra utgå, förslagsvis med 800 kronor till ordföranden och 500 kronor till annan ledamot.

Härefter återstår frågan om bestämmande av den avgift, som beställare av tryck skulle till expeditionen erlägga. För att härvid kunna på förhand fastslå den lämpliga siffran, vore det nödigt att känna dels antalet sidor per år, som statstrycket omfattar, dels ock huru stor personal expeditionen kräver. Då någon tillförlitlig beräkning icke låter sig nu verkställa vare sig i ena eller andra avseendet, torde den rätta siffran kunna träffas först efter hand i mån av vunnen erfarenhet, och torde avgiften ävensom, eventuellt, den föreståndaren tillkommande andel däri böra på förslag av nyssnämnda styrelse utav Kungl. Maj:t fastställas för ett år i sänder. Då i varje fall de inflytande medlen ej skulle få användas till annat än avlöningar och andra omkostnader för expeditionen enligt styrelsens beprövande, och, å andra sidan, dessa omkostnader skulle av statskontoret förskottas tills avgifter i erforderlig myckenhet influtit, kan det ej medföra någon nämnvärd olägenhet, om avgiften till en början skulle bliva antingen något för hög eller något för låg.

För att emellertid en ungefärlig föreställning må erhållas om den kostnad, ifrågavarande tryckeriexpedition skulle draga, har en approximativ beräkning av de erforderliga arbetskrafterna och deras avlöning ågt rum. Enligt denna skulle expeditionen kunna bestå av, förutom föreståndaren (alternativt kontorschefen), följande personal, nämligen:

två faktorer .....	med avlöning å	5,000 kr. vardera,
en faktor .....	» » »	4,000 »
en bokhållare .....	» » »	2,500 »
två » .....	» » »	2,000 » »
en kassörska .....	» » »	2,500 »
ett kvinnligt skrivbiträde .....	» » »	1,800 »
<hr/>		
Summa 24,800 kr.		

vartill skulle komma föreståndarens avlöning å omkring 20,000 kronor (alternativt avlöning åt en kontorschef å högst 10,000 kronor jämte arvode åt en konsulent å 3,000 kronor). Hela kostnaden skulle alltså kunna beräknas till 44,800 kronor (alternativt 37,800 kronor).

Med avseende å vad sålunda anförts torde i proposition böra föreslås riksdagen att medgiva,

att i riksdagens nuvarande tryckeriavdelnings lokal må från och med den 1 oktober 1913 inrättas en statens tryckeriexpedition med huvudsakligen den uppgift och den organisation, som ovan angivits, och ställd under inseeende av en utav Kungl. Maj:t utsedd styrelse;

att denna expedition må för bestridande av sina omkostnader av varje statsmyndighet, som därstädes beställer tryck, uppbära viss avgift efter grunder, som av Kungl. Maj:t fastställas för ett år i sänder;

att av denna avgift må på sätt Kungl. Maj:t bestämmer utgå arvoden till medlemmarna av förenämnda styrelse samt till expeditionens föreståndare (alternativt förenämnda kontorschef ävensom konsulent) och övrig där anställd personal;

samt att föreståndaren jämte alternativt konsulenten må anställas samt styrelsens ordförande och ledamöter förordnas redan från och med den 1 juli 1913.

Över det sålunda framställda förslaget hava yttranden inhämtats från fullmäktige i riksgäldskontoret, chefen för generalstab, chefen för marinstaben, generalpoststyrelsen, järnvägsstyrelsen, telegrafstyrelsen, statskontoret, generallullstyrelsen och statistiska tabellkommissionen.

*Fullmäktige i riksgäldskontoret.* Fullmäktige i riksgäldskontoret hava under åberopande av sin ovanberörda skrivelse den 12 december 1912 i allt väsentligt anslutit sig till det framställda förslaget och förklarat sig icke hava något att erinra med avseende å den befogenhet och de uppgifter, som enligt förslaget skulle tillkomma den nya tryckeriexpeditionen. I fråga om riksdagstrycket erinra fullmäktige, att det enligt bestämmelse i gällande reglemente för riksgäldskontoret för närvarande åligger



fullmäktige att föranstalta om upphandlingen av det härför erforderliga papperet och upprätta kontrakt om tryckningens verkställande. Enligt det föreliggande förslaget skulle dessa åligganden övertagas av den nya tryckeriexpeditionen, vadan fullmäktige påpekat, att i händelse av riksdagens bifall till den framställning Kungl. Maj:t kunde komma att göra i förslagets syfte en ändring i berörda bestämmelse påkallades.

Mot förslaget att den nya tryckeriexpeditionen skulle inrymmas i den lägenhet, som för närvarande disponeras av riksdagens tryckeriavdelning, hava fullmäktige ej framställt annan erinran än att, såvida icke expeditionen övertog korrekturläsningen av riksdagstrycket, någon del av denna lägenhet torde behöva under riksdagstiden tagas i anspråk för de korrekturläsare, som eljest fortfarande måste finnas hos riksdagen anställda. Enligt fullmäktiges mening borde emellertid ifrågavarande lägenhet även med denna minskning i utrymmet bliva tillräcklig för expeditionens behov. För den ifrågasatta depån av statsdepartementens kommittébetänkanden och visst annat tryck kunde ock, åtminstone för någon tid framåt, förvaringsrum upplåtas i riksdagshusets vindsvåning.

Den i ärendet gjorda utredning synes mig hava givit vid handen, att icke obetydlig besparing i statsverkets tryckningskostnader borde kunna vinnas genom åtgärder i den riktning, som i ovanberörda till mig ingivna promemoria föreslagits. Härom synas också de i ärendet hörda myndigheterna vara eniga. Men däremot hava bland dem skiljaktiga meningar yppats i fråga om omfattningen av de uppgifter, som borde tillkomma den föreslagna tryckeriexpeditionen. Medan flertalet av dessa myndigheter förklarat sig icke hava något att erinra mot vad som i sådant avseende föreslagits och därvid särskilt järnvägsstyrelsen uttryckligen betonat, att man ej skulle i önskvärd mån nå huvudsyftet med reformen, om icke tryckeriexpeditionens uppgift komme att omfatta, förutom kontroll å tryckeriräkningar samt meddelande av råd och anvisningar i fråga om tryckeriarbetenas planläggning och uppställning, jämväl mottagande av beställningar å det för statsmyndigheter i Stockholm erforderliga tryck samt träffande av avtal med tryckerierna om arbetenas utförande, så hava å andra sidan några myndigheter ifrågasatt vissa begränsningar i förslaget, nämligen dels statskontoret, som, utan att dock framställa anmärkning mot någon viss punkt i förslaget, i allmänhet framhållit såsom önskvärt, om förslaget kunde till en början genomföras i mindre skala, dels statistiska tabellkommissionen, som »närmast med hänsyn till det statistiska trycket» ansett den föreslagna expeditionens uppgift böra begränsas till att på begäran meddela råd och upplysningar ävensom att granska tryckeriernas räkningar, dels ock telegrafstyrelsen, som ansett tillräckligt, om en enda person med sakkunskap i fråga om tryck anställdes med huvudsaklig uppgift att tillhandagå med råd och upplysningar i fråga om tvivelaktiga debiteringar m. m.

*Departements-  
chefens yt-  
rande.*

Vidare hava vissa erinringar framställts i fråga om förslagets detaljer. Sålunda hava flera av de hörda myndigheterna uttalat sig mot den tilltänkta anordningen att, för möjliggörande av en fullt effektiv kontroll, manuskript och korrektur alltid skulle på vägen mellan tryckeri och beställare passera expedi-

tionen. Några myndigheter hava ifrågasatt lämpligheten av det föreslagna sättet för bestridande av omkostnaderna för expeditionen, och telegrafstyrelsen har för sin del ej ansett det medföra någon fördel att enligt förslaget centralisera förvaringen och distribueringen av vissa tryckalster.

Vad nu först angår omfattningen av de uppgifter, som skulle tillkomma den nya expeditionen, anser jag, att besparingssynpunkten skulle fullständigast tillgodoses genom en verklig centralisering av huvudmassan av statens tryck i huvudstaden. Först genom att en och samma myndighet bestämmer om statstryckets fördelning på de särskilda tryckerierna och träffar avtal med dessa om arbetets utförande, torde denna fördelning och dessa avtal utfalla på det ur ekonomisk synpunkt mest tillfredsställande sättet. I sådant avseende kan framhållas, att man genom en dylik centralisation bättre än för närvarande bleve i stånd att undvika sådana kostnader för övertidsarbete, som uppkomma på den grund, att alltför mycket tryckningsarbete av brådskande art anhopats å ett och samma tryckeri. Likaså torde det vara obestridligt att, om vid underhandlingar med tryckerier i fråga om priser statens intresse alltid bevakades av en och samma myndighet, bättre garanti skulle vinnas för att tryckerierna icke härvid tillämpade växlande och godtyckliga grunder. Om man vill draga full nytta av den tilltänkta nya tryckeriexpeditionen, borde den alltså enligt min mening utvecklas i huvudsaklig överensstämmelse med det uppgjorda förslaget.

Då jag detta oaktat nu ämnar föreslå, att ifrågavarande expedition till en början anordnas i mindre skala, beror detta av följande skäl. I allmänhet torde man, då det gäller att i statsförvaltningen införa någon ny och oprövad organisation, göra klokt uti att härvid gå till väga med en viss varsamhet, så att den erforderliga utvecklingen kan fortskrida på den väg, som vunnen erfarenhet utvisar. Även i detta fall kan utan tvivel en dylik gradvis skeende utveckling vara att förorda, helst om hänsyn tages till det ifrågasatta inrättandet av ett statstryckeri, varmed tryckeriexpeditionen i sådant fall skulle förenas. Detta uppslag till anordnande av ett statstryckeri i en eller annan form finner jag vara synnerligen beaktansvärt. Om efter verkställd utredning ett dylikt tryckeri framdeles finnes lämpligen böra komma till stånd och förenas med ifrågavarande tryckeriexpedition, är det naturligtvis av vikt, att denna expedition utan svårighet låter inordna sig i det större företaget, och ur denna synpunkt är det givetvis fördelaktigt, om man låter anstå med det definitiva fastställandet av tryckeriexpeditionens organisation och personalbehov, tills frågan kan slutgiltigt lösas i samband med spörsmålet om statstryckeriets inrättande.

I betraktande härav synes det mig lämpligt, att den nya expeditionen till en början i huvudsak erhåller endast de uppgifter, vilka så gott som samtliga i ärendet hörda myndigheter ansett böra anförtröas densamma, nämligen att dels verkställa granskning av tryckeriräkningar och dels tillhandagå med råd och anvisningar i fråga om tryckeriarbetens planläggning och uppställning.

Då en tryckeriexpedition även med den begränsade uppgift jag sålunda ifrågasatt utan tvivel kan bliva till stort gagn och verka till besparing i statens tryckningskostnader, anser jag i likhet med förslagsställarna, att expeditionen bör,

utan avvaktan å lösningen av den större frågan om ett statstryckeri, komma till stånd snarast möjligt, och har jag kommit till den uppfattningen, att expeditionen till en början kunde lämpligen bestå av en föreståndare med de kvalifikationer, som förutsatts hos ovan omnämnda kontorschef, samt dessutom en faktor och ett skrivbiträde, varemot någon övervakande styrelse ej torde tillis vidare erfordras. Enligt vad nyss anförts, skulle expeditionen huvudsakligen hava att kontrollera tryckeriernas debiteringar samt på begäran tillhandagå med råd och upplysningar. Denna kontroll kan emellertid, med den på föreslaget sätt begränsade personalen, icke avse att följa tryckeriarbetet under hela dess gång, utan torde kunna utövas först efter arbetets avslutande, då tryckeriets räkning bör jämföras med korrekturen, vilka för sådant ändamål böra av vederbörande myndighet noga tillvaratagas för att i sin helhet tillhandahållas expeditionen. Den rådgivande verksamheten synes expeditionen lämpligen kunna utöva enligt det framställda förslaget, således dels på begäran i särskilda fall och dels genom utarbetande av allmänna anvisningar, vilka böra från trycket utgivas, till ledning för såväl statsmyndigheterna som tryckerierna.

Beträffande visst slag av tryck, nämligen kommittétryck och riksdagstryck, det senare med inbegrepp av de till riksdagen avlåtna propositioner, synes dock expeditionens befogenhet lämpligen böra utsträckas till att avse jämväl tryckets fördelning på de olika tryckerierna samt uppgörandet av avtal om arbetets utförande. Vad riksdagstrycket beträffar, har önskvärdheten härav uttryckligen framhållits av fullmäktige i riksgäldskontoret, och helt visst torde kunna antagas, att vederbörande ordförande och sekreterare i kommittéer gärna se, att de bliva befriade från bestyr och ansvar i sådant avseende. Vidare hava nyssnämnda fullmäktige erinrat, att i expeditionens tilltänkta lokal utrymme fortfarande behöves beredas för särskilda korrekturläsare för riksdagens räkning. Vid riksdagens tryckeriavdelning äro för närvarande anställda en föreståndare, 6 korrekturläsare och 4 motläsare. Med den organisation jag nu föreslagit för statens tryckeriexpedition kan något hinder ej möta för att nyssnämnda personal inom expeditionen fortfarande fullgör sitt korrekturläsningsarbete, varemot själva bestyret med tryckningsarbetets ordnande skulle övertagas av den nya expeditionen.

Även i fråga om anordnandet av visst slag av blankettryck, nämligen det ifrågasatta gemensamma blankettrycket för länsstyrelsernas räkning, bör den nya tryckeriexpeditionens biträde med fördel kunna tagas i anspråk.

Den av mig föreslagna begränsningen av expeditionens personal medför givetvis även en inskränkning i avseende å expeditionens befattning med inköp av tryckpapper, avtal om häftning och inbindning samt förvaring och distribuering av vissa tryckalster. Sistnämnda uppgift lär expeditionen icke med de nu föreslagna arbetskrafterna bliva i stånd att fylla, utan frågan härom bör anstå, tills expeditionen eventuellt i samband med inrättandet av ett statstryckeri erhåller förändrad organisation; och i fråga om inköp av papper samt om häftning och inbindning torde, åtminstone beträffande annat tryck än riksdags- och kommittétryck, expeditionens uppgift tills vidare få bliva allenast att på begäran tillhandagå med råd och upplysningar.

Vad angår expeditionens personal synes denna böra anställas med viss uppsägningstid. Föreståndaren och faktorn torde lämpligen böra förordnas av Kungl. Maj:t samt skrivbiträdet antagas av föreståndaren. Såsom arvode åt föreståndaren torde böra beräknas ett belopp av högst 9,000 kronor. Under vissa förutsättningar kan måhända för befattningen förvärfvas lämplig person mot något lägre arvode, men för att i varje fall betrygga möjligheten att få befattningen besatt med en i tryckeribranschen fullt förfaren person av framstående duglighet, synes det mig klokast, att förbehåll göres om rätt att bestämma föreståndarens arvode intill ett belopp av 9,000 kronor. Faktorns arvode torde kunna lämpligen bestämmas till högst 5,000 kronor och skrivbiträdet till högst 1,600 kronor. Till expenser synas böra beräknas förslagsvis 500 kronor årligen. Någon förändring i den för expeditionen avsedda lokalen torde, i betraktande av den nu föreslagna begränsningen av expeditionens verksamhet, ej bliva erforderlig, och för de inventarier, som kunna behöva anskaffas, såsom skriv- och räknemaskiner m. m., lär ett belopp av 3,500 kronor för en gång bliva tillräckligt.

Om sålunda omkostnaderna för expeditionen på förhand fixeras, blir det onödigt att, såsom föreslagits, upptaga viss per trycksida eller annan grund beräknad avgift för det biträde expeditionen lämnar, utan man har endast att tillse, att kostnaden varder efter någon lämplig fördelningsgrund ersatt av de särskilda anslag eller medel, varifrån statens tryckningskostnader av vederbörande myndigheter bestridas. Med hänsyn till den olika ställning inom statsförvaltningen, som intages av de särskilda verk och inrättningar, tryckeriexpeditionen skulle tillhandagå, anser jag det nämligen riktigast, att något anslag å riksstaten icke uppföres för ifrågavarande ändamål, utan att kostnaden drabbar dessa verk och inrättningar i ungefärligt förhållande till det arbete expeditionen för deras räkning uträttat; och torde därför utgifterna för expeditionen lämpligen böra av statskontoret bestridas under förskottstitel, varefter expeditionen lär böra vid slutet av varje år till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de sålunda förskjutna kostnadernas fördelning på vederbörande myndigheter.

Om expeditionen skall, såsom det synes önskligt, träda i verksamhet den 1 oktober 1913, torde föreståndaren böra anställas en månad tidigare för att bliva i tillfälle att på förhand taga kännedom om olika slag av förekommande statstryck m. m.»

I enlighet med departementschefens hemställan föreslog Kungl. Maj:t i förut nämnda nådiga proposition att riksdagen måtte medgiva,

att i riksdagens tryckeriavdelnings lokal finge från och med den 1 oktober 1913 inrättas en statens tryckeriexpedition med tills vidare den begränsade uppgift och organisation, som departementschefen ifrågasatt;

att årliga arvoden måtte få utgå till expeditionens föreståndare med högst 9,000 kronor, till en faktor med högst 5,000 kronor och till ett skrivbiträde med högst 1,600 kronor;

att till expenser för expeditionen måtte få användas förslagsvis 500 kro-

nor om året och till anskaffande av inventarier ett belopp för en gång av högst 3,500 kronor;

att dessa kostnader årligen måtte, i enlighet med Kungl. Maj:ts bestämmande, fördelas på de olika anslag eller medel, varifrån statens tryckningskostnader bestriddes,

samt att expeditionens föreståndare måtte få anställas redan från och med den 1 september 1913.

I avgivet utlåtande häröver yttrade statsutskottet följande:

»Utskottet har i likhet med Kungl. Maj:t funnit det synnerligen önskvärt, om en sådan tryckeriexpedition som den nu föreslagna kunde komma till stånd, varvid dock synts kunna ifrågasättas, huruvida med den begränsade uppgift expeditionen enligt förslaget skulle erhålla, ett så högt arvode till föreståndaren som 9,000 kronor kan vara av förhållandena motiverat. Emellertid har utskottet, vid det förhållande att det i förevarande ärende icke synes vara tillräckligt utrett, varken huruvida den föreslagna expeditionen skulle kunna jämte en av 11 tjänstemän bestående korrekturavdelning utan olägenhet inrymmas i riksdagens tryckeriexpeditioners nuvarande lokaler, eller om en expedition bestående av en föreståndare, en faktor och ett skrivbiträde skulle kunna övertaga även den ingalunda obetydliga arbetsbörda, som utöver korrekturläsningen åligger riksdagens tryckeriexpedition, funnit erforderligt att härom åstadkommes närmare utredning.»

*Statsutskottets utlåtande och riksdagens beslut.*

Med avseende å angivna förhållanden och då utskottet med hänsyn till den långt framskridna tiden icke ansåg sig kunna verkställa den ytterligare erforderliga utredningen samt lokalfrågans bestämmande jämväl syntes böra göras beroende av frågan om utvidgning av lokalerna för riksdagens bibliotek, hemställde utskottet, att Kungl. Maj:ts ifrågavarande framställning icke måtte av riksdagen bifallas.

Detta blev också riksdagens beslut.

Vid samma års riksdag väcktes inom andra kammaren av dels herr N. E. Nordström och dels herr J. A. Ingvarson m. fl. motioner med hemställan, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om verkställande av utredning angående inrättande av ett statens tryckeri samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning.

*Motioner i riksdagen angående utredning om inrättande av ett statstryckeri.*

Den förre motiverade sitt förslag huvudsakligen därmed, att, därest ett statstryckeri inrättades för utförande av såväl riksdagens som Kungl. Maj:ts och därunder lydande ämbetsverks behov, skulle härigenom lättast vinnas sådan ökad skyndsamhet i publicerandet av riksdagens kamrars protokoll, som befunnits erforderlig. Därjämte förutsatte motionären, att statens tryck-

*Motionen vid 1913 års riksdag.*

ningskostnader skulle kunna avsevärt nedbringas genom inrättandet av ett dylikt tryckeri, vilket huvudsakligen under den tid, då tryck för riksdagens räkning icke förekom, skulle utföra blankett- och liknande småtryck för ämbetsverken, post-, telegraf- och järnvägsstyrelserna, länsstyrelserna m. fl., varigenom tryckeriet borde kunna beredas full sysselsättning året om.

I den av herr Ingvarson m. fl. framförda motionen åberopades 1911 års förut omnämnda utredning angående expensanslagen för departementen, varjämte framhölls, att statens tryckningskostnader beräknats uppgå till omkring två miljoner kronor årligen och att den hastiga ökningen, som ägt rum beträffande nämnda kostnader, åtminstone till viss del ansågs kunna sättas i samband med den bristande enhetligheten och planmässigheten vid beställandet av tryck för statens räkning och vid tryckets fördelning på en mängd enskilda tryckerier samt svårigheten för myndigheterna att kontrollera tryckeriernas räkningar.

Såsom lämpligaste sättet att tillfredsställande ordna tryckningen av statens tryckalster samt vinna nödig plan och överskådlighet i arbetet ävensom att åstadkomma kontroll över tryckningskostnaderna ansågo motionärerna vara, att staten inrättade eget tryckeri. Såsom ytterligare skäl härför anfördes även, att, då riksdagstrycket ställde sig särskilt dyrt med hänsyn till kravet, att riksdagens arbeten skulle av tryckerierna handläggas framför andra, denna olägenhet skulle kunna avhjälpas, därest arbetet vid statstryckeriet organiserades på sådant sätt, att tryckeriet under riksdagstiden huvudsakligen disponerades för utförande av riksdagstryck och under den övriga delen av året toges i anspråk för verkställande av annat tryck för statens räkning. Ävenledes framhölls lämpligheten av att från ett statens eget tryckeri utgäves lämpliga publikationer, motsvarande de nuvarande Post- och Inrikes tidningar samt Tidning för leveranser till staten, samt att å ett statstryckeri även borde kunna, åtminstone i viss utsträckning, utföras kommunalt tryck och landstingstryck.

Vid motionernas behandling inom vederbörande utskott av andra kammaren yrkade detta avslag å motionerna huvudsakligen på den grund, att till riksdagens prövning förelåg Kungl. Maj:ts förut omförmälda proposition om inrättande av en statens tryckeriexpedition och att man, enligt flertalets inom utskottet mening, borde inhämta erfarenhet från denna ifrågasatta expeditions verksamhet, innan man sloge in på vägen att genom inrättande av ett statstryckeri söka nedbringa statens tryckningskostnader.

Motionerna blevo i enlighet härmed av kammaren avslagna med 87 röster mot 83 för bifall.

Med hänsyn till den stora minoriteten vid frågans behandling i andra kammaren vid 1913 års riksdag och då det huvudsakliga skälet, som därvid anförts mot det väckta förslaget om utredning angående inrättande av ett statstryckeri, nämligen den till riksdagen avlåtna propositionen rörande inrättande av en statens tryckeriexpedition, förfallit, sedan riksdagen, på sätt i det föregående framhållits, avslagit propositionen ifråga, framfördes den av herr Ingvarson m. fl. till 1913 års riksdag väckta motionen ånyo inom andra kammaren vid 1914 års riksdag. Frågan hann likväl då icke att bli behandlad, varför motionen på nytt framfördes i nämnda kammare vid 1915 års riksdag.

Motion vid  
1914 års riksdag.

Vid ärendets behandling inom vederbörande utskott av andra kammaren inhämtades från ett flertal ämbetsverk yttranden över motionen, varjämte utlåtanden i frågan till utskottet inkommo från boktryckarekammaren (svenska boktryckareföreningens affärssektion) och från svenska typografförbundets styrelse.

Motion vid  
1915 års riksdag.

I sitt över motionen avgivna utlåtande framhöll utskottet bland annat, att ämbetsverken i de avgivna yttrandena vitsordat, att onödiga utgifter tillskyndades statsverket genom bristande sakkunskap inom tryckeribranschen hos de statens tjänstemän, som hade att ombesörja beställningarna av statens tryck. Ämbetsverken hade likväl i allmänhet ställt sig avvisande mot tanken på inrättande av ett statstryckeri i den omfattning, som motionärerna avsett. Särskilt hade sålunda framhållits, att arbetet å statstryckeriet skulle i hög grad anhopas under riksdagstiden, då dels åtskilliga årsredogörelser m. m. från ämbetsverken, som icke tålde uppskov, dels riksdagstrycket skulle ställa mycket stora fordringar på tryckeriets prestationsförmåga. Däremot skulle tryckeriet under den övriga delen av året få en betydligt minskad arbetsbörda. Gentemot motionärernas uppfattning att arbetet borde kunna jämnt fördelas på hela året, särskilt om blankettrycket kunde utföras under tiden mellan riksdagarna, hade bland annat anförts, att vid boktryck det är sättningen, som kräver den mesta tiden, då det däremot vid blankettryck är själva tryckningen, som utgör huvudsakliga arbetet. Under riksdagstiden skulle därför statstryckeriet hava behov av ett betydligt antal sättare, vilka däremot icke skulle kunna beredas arbete under övriga delar av året, så framt icke statstryckeriet även skulle mottaga beställningar från enskilda. Därjämte hade erinrats om att det tryck, som utfördes för statens räkning å tryckerier i landsorten, där arbetspriserna vore ej oväsentligt billigare än i huvudstaden, skulle ställa sig avsevärt dyrare, om det utfördes på ett stort statstryckeri förlagt till huvudstaden.

Ämbetsverken hade i stället hänvisat till det av Kungl. Maj:t till 1913 års riksdag väckta förslag om inrättande av en statens tryckeriexpedition, för vilket redogjorts i det föregående. Enligt ämbetsverkens åsikt vore en sådan anordning bättre än det framställda förslaget om statstryckeri ägnad att nedbringa statsverkets tryckningskostnader. Vissa ämbetsverk hade dessutom framkastat tanken på att vid sidan av tryckeriexpeditionen måhända kunde inrättas ett eller flera mindre tryckerier med viss begränsad uppgift och att sedermera, om så befundes ändamålsenligt, utvidgning kunde ifrågakomma. Riksgäldsfullmäktige och generalpoststyrelsen hade särskilt framhållit lämpligheten av att inrätta ett statstryckeri, där allt värdestryck för statens räkning kunde utföras. Ävenledes omnämnde utskottet, att pensionsstyrelsen framhållit, att vissa enskilda försäkringsanstalter funnit med sin fördel förenligt att inrätta eget tryckeri, varigenom kostnaderna för deras trycksaker kunnat nedbringas.

Då utskottet emellertid funnit det vara synnerligen önskvärt, att åtgärder vidtoges för vinnande av besparingar i kostnaderna för statens tryck, tillstyrkte utskottet för sin del, att en utredning komme till stånd rörande lämpligaste sättet härför, men ansåg utskottet likväl, att även andra vägar än de av motionärerna föreslagna borde prövas. I sådant avseende syntes i första hand frågan om inrättande av en statens tryckeriexpedition böra tagas under förnyat övervägande, varvid man dock ej finge förbise, att de olika ämbetsverkens berättigade krav på utförandet av dess tryck bleve tillgodosedda.

Beträffande frågan om ett statstryckeri uttalade utskottet, att ett dylikt med den omfattning motionärerna föreslagit skulle stöta på avsevärda praktiska svårigheter och medföra vittgående ekonomiska konsekvenser. Utskottet framhöll därför lämpligheten av att utredningen, förutom spörsmålet om tryckeriexpeditionen, inriktades på frågan om inrättandet av ett eller flera tryckerier av mindre omfattning samt att även andra åtgärder, som kunde finnas ägnade att medföra besparing i statens tryckningskostnader, toges under övervägande.

Utskottet tillstyrkte därför begäran hos Kungl. Maj:t om en utredning, huru kostnaderna för statens tryck måtte kunna nedbringas genom inrättande av en statens tryckeriexpedition, ett statstryckeri av lämplig omfattning eller andra anordningar; och bifölls denna hemställan av andra kammaren.

När frågan kom till första kammaren, uttalade vederbörande utskott, som behandlade frågan, bland annat, att utskottet helt och hållet anslöte sig till



det framkomna förslaget om inrättande av en statens tryckeriexpedition, varigenom, enligt utskottets mening, kunde åstadkommas avsevärd besparing i tryckningskostnaderna, och som för övrigt borde kunna upprättas utan alltför stora engångskostnader. Vad däremot beträffade frågan om upprättandet av ett statstryckeri, ställde sig utskottet synnerligen tveksamt, huruvida ett insläende på denna väg kunde vara att förorda. De skäl, som anförts häremot, fann utskottet synnerligen vägande, och utskottet hyste den uppfattningen, att ett statens tryckeri i den omfattning motionärerna ifrågasatt, skulle bli en för staten föga vinstgivande affär, varjämte förslaget, därest det skulle genomföras, förutsattes komma att stöta på avsevärda praktiska svårigheter. Utskottet hade därför helst velat ur skrivelseförslaget utesluta begäran, att utredningen skulle avse även förslaget om ett statstryckeri, men med hänsyn till angelägenheten att söka nedbringa tryckningskostnaderna och för vinnande av ett positivt resultat fann utskottet sig likväl icke böra motsätta sig en utredning på sätt andra kammaren beslutat, och tillstyrkte således även första kammarens utskott andra kammarens skrivelseförslag oförändrat.

Vid frågans behandling i första kammaren syntes man även där vara tämligen överens om lämpligheten av att inrätta en tryckeriexpedition, men då riksdagen så sent som år 1913 förklarat det synnerligen önskvärt, att en tryckeriexpedition, sådan som den då föreslagna, kunde komma till stånd, samt påkallat regeringens uppmärksamhet å denna fråga genom att begära viss ytterligare utredning av densamma, ansågs det onödigt att ånyo upprepa denna begäran. Av denna anledning och då kammaren därtill över huvud ställde sig avvisande mot tanken på ett statstryckeri avsåg första kammaren utskottets förslag, varigenom någon skrivelse till Kungl. Maj:t då icke kom till stånd.

Vid 1917 års riksdag upptogo motionärerna från de föregående åren frågan på nytt. Under åberopande av de tidigare motionerna vid 1913, 1914 och 1915 års riksdagar framhöllo motionärerna, hurusom något förnyat förslag dittills icke avhörts från Kungl. Maj:ts sida och att tryckningskostnaderna under de senaste åren ytterligare avsevärt stegrats, på grund varav motionärerna ansågo en utredning av frågan icke längre böra fördröjas.

Efter ärendets behandling i bägge kamrarna beslöt riksdagen den 23 maj 1917 till Kungl. Maj:t avlåta skrivelse (nr 160) av följande innehåll:

»Enskilda motionärer inom riksdagen hava gjort framställning i syfte att åtgärder måtte vidtagas för nedbringande av statens tryckningskostnader, i främsta

Motion vid  
1917 års  
riksdag.

1917 års riks-  
dagsskrivelse.

rummet genom inrättande av ett statens eget tryckeri för utförande av i första hand statens eget tryck.

Det torde vara uppenbart, att motionärernas syfte, att nedbringa statens tryckningskostnader, är i högsta grad beaktansvärt. De alltjämt stegrade summor, som statstrycket kostar, och den styrkta erfarenheten att bristen på organisation på detta område vållar staten stora utgifter, synas böra föranleda till att åtgärder vidtagas i syfte att så mycket som möjligt nedbringa statens kostnader på detta område.

I sådant hänseende hava motionärerna i främsta rummet framhållit behovet av ett statens eget tryckeri. Inrättandet av ett sådant tryckeri kan givetvis föranledas av olika skäl. Så t. ex. kan detsamma — såsom ock lär vara förhållandet på sina håll i utlandet — närmast hava till syfte att utgöra en slags ledare och föregångare för boktryckerikonsten i landet. Avses emellertid utslutande — såsom i den föreliggande motionen torde vara fallet — att nedbringa statens tryckningskostnader, äro olika meningar rådande därom, huruvida mycket eller ens något på denna väg står att vinna. I en till riksdagens vederbörande utskott ingiven och samma utskotts betänkande bilagd skrivelse från boktryckarkammaren såsom representant för boktryckerinäringen, anföras ett flertal skäl, som tala emot inrättandet av ett statstryckeri. Åtskilligt, som däri anføres, är visserligen överdrivet, och andra vägande skäl finnas otvivelaktigt för inrättandet av åtminstone ett mindre tryckeri som skulle året om kunna sysselsättas. Tanken på ett statstryckeri i någon form bör därför enligt riksdagens åsikt ej definitivt avföras, men det föreligger å andra sidan ingen anledning att nu forcera fram frågan, särskilt som vissa andra åtgärder, vilka kunna förväntas sänka tryckningskostnaden, betydligt lättare och utan ekonomisk risk kunna genomföras. Ett genomförande av dylika åtgärder kan också tjäna som medel att i sinom tid närmare undersöka lämpligheten av och eventuellt förbereda upprättandet av ett statstryckeri.

Riksdagen vill såsom lämpliga åtgärder i sådant syfte först omnämna det goda uppslag, som generalpoststyrelsen givit genom upprättandet av ett specialtryckeri, vilket numera förlagts till Stockholm och där nästan alla de formulär, blanketter och övriga trycksaker, som postverket är i behov av, tryckas. Genom tillkomsten av nämnda tryckeri har postverket beräknat sig hava gjort icke oväsentliga besparingar.

Enligt riksdagens mening synas skäl föreligga för att även andra statens verk förskaffa sig dylika specialtryckerier eller eventuellt använda sig av det, som postverket redan upprättat, ifall detsamma har möjlighet till utvidgning. Utredning i sådant hänseende torde därför snarast möjligt böra verkställas.

Den andra åtgärden, som riksdagen anser med det snaraste böra bliva föremål för utredning, är inrättandet av en statens tryckeriexpedition. Denna fråga har förut varit föremål för riksdagens prövning dels genom en till riksdagen år 1913 avlåten proposition, dels ock på grund av en år 1915 väckt motion, bägge gångerna dock utan att föranleda någon åtgärd.

Av den sammanfattning, som inom riksdagens vederbörande utskott verkställts över de utlåtanden, som på gjord framställning avgivits av ett flertal

ämbetsverk dels till grund för nyssnämnda proposition och dels i anledning av motionen, framgår, att nästan fullständig enighet är rådande därom, att ämbetsverken äro i behov av en sakkunnig myndighet, vilken kan tillhandagå med råd och upplysningar, verkställa avtal om tryckning, kontrollera tryckningsräkningar m. m. Ett enda ämbetsverk, nämligen telegrafstyrelsen, har varit av annan mening och förordat, att uppgiften i fråga skulle anförtros åt en enda sakkunnig person.

Av ett visst intresse är ock, att boktryckarekammaren anser sig i det omnämnda utlåtandet böra understryka behovet av att åtgärder vidtagas i syfte att fördelningen av statens tryck och kontrollen å de enskilda tryckeriföretagen ordnades på ett mera rationellt och praktiskt sätt än vad nu är fallet, samt att statens tjänstemän sökte att i möjligaste mån inskränka kostnaden för statsverkets tryck.

Riksdagens vederbörande utskott har i förevarande ärende jämväl inhämtat yttrande från riksdagens tryckeriexpeditioners föreståndare J. P. Velander, vilket yttrande ger stöd för att en väsentlig besparing i statens tryckningskostnader bör kunna vinnas genom inrättande av en statens tryckeriexpedition.

Emellertid synes ett villkor för ett gott resultat vara att en dylik expedition beklädes med viss befogenhet, bland annat i fråga om tryckets fördelning å olika tryckerier för att förhindra det högst betydligt fördyrande natt- och söndagsarbetet, vilket under nuvarande förhållanden ofta nödvändiggöras genom att ett och samma tryckeri överhoppas med tryckalster från olika håll. Vidare kan ifrågasättas, att expeditionen även får avgörande inflytande i fråga om huruvida tryckning av vissa alster bör ske i landsorten, där tarifferna i regel äro lägre än i huvudstaden, samt beträffande format, uppställning m. m., i vilket avseende jämväl besparingar kunna åstadkommas. Framför allt gäller detta kommittétrycket, vilket ofta torde verkställas utan sakkunnig ledning och utan effektiv kontroll, varigenom kostnaderna onödigtvis bringas i höjden. Om vidare expeditionen bemyndigades att själv eller genom någon annan myndighet upphandla papper och bestämma papperssorter för olika slags tryckalster, torde en ytterligare besparing kunna ske.

Det är emellertid givet, att om hela denna stora och ansvarsfulla uppgift, som sålunda skulle tilläggas statens tryckeriexpedition, inskränktes till den åtgärd, som telegrafstyrelsen, såsom ovan antyddes, på sin tid föreslog, nämligen att till vederbörande ämbetsverks förfogande ställdes en enda sakkunnig person i och för lämnande av råd och upplysningar, skulle den ekonomiska vinsten icke på långt när kunna bliva så stor, som om statens tryck ordnades genom en tryckeriexpedition av ovan antydd befogenhet.

På grund av den utredning riksdagen åstadkommit i förevarande fråga, anser riksdagen en utredning påkallad rörande inrättande dels av specialtryckerier utav angiven beskaffenhet dels ock av en statens tryckeriexpedition. Då emellertid även andra utvägar än de ovan antydda torde kunna leda till uppnående av ovan uttalade önskemål, synes utredningen icke ovillkorligen böra begränsas i nu angivna avseenden, utan eventuellt utsträckas till att omfatta jämväl övriga åtgärder, som kunna befinnas ägnade att främja samma syfte.

På grund av vad sålunda anförts, får riksdagen anhålla, det Eders Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning om i vad mån kostnaderna för statens tryck må kunna nedbringas genom inrättande av en statens tryckeriexpedition och specialtryckerier för vissa statens ämbetsverk eller genom vidtagande av andra anordningar, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill en sådan utredning kan föranleda.»

Av de sakkunniga verkställda utredningar.  
a) Statistik för åren 1914—1917 rörande statens tryckningskostnader m. m.

För att kunna bilda sig ett något så när tillförlitligt omdöme om arten och omfattningen av statsverkets tryck hava de sakkunniga låtit verkställa närmare utredning härom, avseende perioden 1914—1917. Sålunda hava från samtliga statsmyndigheter med undantag av de s. k. kristidsmyndigheterna införskaffats uppgifter rörande de av resp. myndigheter för vartdera av åren 1914, 1915, 1916 och 1917 bestridda kostnaderna för verkställt tryck för statsverkets räkning, och har härvid, i den mån så kunnat ske, verkställts uppdelning på sådant sätt, att särskilda uppgifter lämnats för blankettryck, för kommitté- och riksdagstryck samt för annat tryck (huvudsakligen texttryck) med undantag av värdetryck (sedlar, frimärken, stämplor och dylikt). Ävenledes hava, där tryck utförts å tryckerier utom Stockholm, särskilda uppgifter meddelats angående den omfattning, vari detta ägt rum. De lämnade uppgifterna avse i allmänhet samtliga kostnaderna för de utförda tryckningsarbetena. Sålunda inbegripes i dessa jämväl kostnaden för papper och eventuellt förekommande bokbinderiarbeten, som utförts i samband med tryckningen. Givetvis skulle det vid en utredning, sådan som den föreliggande, hava varit av särskilt intresse, därest kostnaderna kunnat uppdelas på egentliga tryckningskostnader, å ena, och övriga kostnader (för papper och bokbinderiarbeten), å andra sidan. Med hänsyn emellertid därtill att specifikation av de olika kostnaderna på detta sätt i allmänhet icke ägt rum vid leveranser av tryck till statsmyndigheterna, utan kostnaderna debiterats i en summa, avseende såväl trycknings- som andra kostnader för resp. tryckalster, och således specificerade uppgifter i ovan angivna avseenden icke skulle kunnat erhållas annat än i rena undantagsfall, hava de införskaffade uppgifterna avsett samtliga kostnaderna för resp. tryckningsarbeten. I vissa fall hava statsmyndigheterna själva anskaffat och tillhandahållit vederbörande tryckerier erforderligt papper. Vid uppgifternas införskaffande hava myndigheterna anmodats att i dylika fall, där så kunnat äga rum, även uppgiva kostnaderna för det tillhandahållna papperet, och hava dessa kostnader sammanförts med själva tryckningskostnaderna. I ett flertal fall hava lik-

väl uppgifter icke kunnat erhållas rörande kostnaderna för tillhandahållet papper.

Beträffande uppgifterna från ämbetsverk och centralförvaltningar, vilka anskaffa tryckalster och blanketter i särskilt stor omfattning, har vid uppgifternas infordrande tillkännagivits, att, därest ett angivande av exakta siffror för resp. tryckningskostnader skulle medföra allt för mycket arbete, det vore tillfyllest med approximativa överslagsberäkningar.

Med hänsyn härtill kunna således de här efteråt meddelade uppgifterna angående statens sammanlagda tryckningskostnader med inbegripande av papper och bokbinderiarbeten, som utförts i samband med tryckningen, icke anses fullt exakta. De torde likväl kunna betraktas såsom något så när fullständiga och riktiga, och siffrorna torde snarare kunna anses för låga än för höga.

I ett flertal fall hava myndigheterna icke kunnat meddela särskilda uppgifter beträffande blankettryck och annat tryck. I sådana fall hava kostnaderna upptagits såsom annat tryck, och äro därför ej heller uppgifterna i detta avseende fullt utslagsgivande, då nämligen de uppgivna kostnaderna för blankettryck få anses vara något lägre men däremot uppgifterna för annat tryck något högre än i verkligheten.

Såsom framgår av sammanställningen å sid. 30 och 31 utvisa statens tryckningskostnader under åren 1915, 1916 och 1917, vid jämförelse med motsvarande kostnader för år 1914, för vilket år kostnaderna torde kunna anses hava varit normala och icke ännu rönt inverkan av genom världskriget föranledda förhållanden, en ökning för resp. år med i runda tal 15 %, 24 % och 60 %. Denna ökning torde i viss mån kunna anses utgöra en nödvändig följd av statens år från år vidgade utgifter och verksamhetsområden, men för år 1916 och i all synnerhet för år 1917 torde ökningen till större delen vara beroende av de höjningar i tryckningskostnader, som tid efter annan inträtt på grund av prisstegringar, vilka framkallats genom av världskriget föranledda förhållanden.

För år 1918 torde kostnaderna för statsverkets tryck hava än ytterligare stegrats. Efter allt vad kan antagas torde ökningen för år 1918, vid jämförelse med kostnaderna för år 1914, icke kunna skattas till lägre än 50 % utöver den procentökning, som ifrågakommer för år 1917 vid jämförelse med år 1914. Med denna beräkning skulle således kostnaderna för statens tryck under år 1918, fränsett värdetrycket och trycket för de s. k. kristidskommissionerna, hava uppgått till sammanlagt omkring 6,500,000 kronor.

## utvisande kostnaderna för under åren 1914—1917 verkställt

	Å r 1 9 1 4			Summa Kronor	Ökn. i % vid jämför. med år 1914
	Blankett- tryck Kronor	Kommitté- och riks- dagstryck Kronor	Annat tryck Kronor		
<b>A) Tryck för myndigheter i Stockholm:</b>					
1) utfört å tryckerier i Stockholm ...	690,000	568,000 <sup>1</sup>	1,310,500	2,568,500	—
2) » » » i landsorten:					
a) rikstelefonkatalogen .....	—	—	136,500	136,500	—
b) övrigt tryck.....	205,000	—	—	205,000	—
Summa <sup>2</sup>	895,000	568,000	1,447,000	2,910,000	—
<b>B) Tryck för myndigheter i landsorten och utfört å tryckerier landsorten .....</b>	—	—	—	172,000	—
Summa <sup>3</sup>	—	—	—	3,082,900	—
	Å r 1 9 1 6				
<b>A) Tryck för myndigheter i Stockholm:</b>					
1) utfört å tryckerier i Stockholm ...	969,000	561,000 <sup>1</sup>	1,662,000	3,192,000	—
2) » » » i landsorten:					
a) rikstelefonkatalogen .....	—	—	218,000	218,000	—
b) övrigt tryck.....	219,000	—	—	219,000	—
Summa <sup>2</sup>	1,188,000	561,000	1,880,000	3,629,000	24.7
<b>B) Tryck för myndigheter i landsorten och utfört å tryckerier i landsorten .....</b>	—	—	—	183,000	6.4
Summa <sup>3</sup>	—	—	—	3,812,000	23.7

<sup>1</sup> Uppgift har icke meddelats rörande i vilken omfattning kommitté- och riksdagstryck verk-<sup>2</sup> I uppgifterna ingå icke tryckningskostnader för K. Vattenfallsstyrelsen. Enligt lämnade uppgifterna 50,000 kr. för vardera av åren 1914—1917.<sup>3</sup> Av kostnaderna för det för myndigheter i landsorten utförda trycket synes omkring  $\frac{1}{8}$  avse

## STÄLLNING

tryck för statsverkets räkning (med undantag av värdetryck).

		Å r 1 9 1 5			Summa Kronor	Ökn. i % vid jämför. med år 1914
		Blankett- tryck  Kronor	Kommitté- och riks- dagstryck  Kronor	Annat tryck  Kronor		
A) Tryck för myndigheter i Stockholm:						
1)	utfört å tryckerier i Stockholm ...	954,000	527,000 <sup>1</sup>	1,480,600	2,961,600	—
2)	» » » i landsorten:					
a)	rikstelefonkatalogen .....	—	—	164,400	164,400	—
b)	övrigt tryck .....	216,000	—	—	216,000	—
Summa <sup>2</sup>		1,170,000	527,000	1,645,000	3,342,000	14.9
B) Tryck för myndigheter i landsorten och utfört å tryckerier i landsorten .....		—	—	—	196,000	14.0
Summa <sup>3</sup>		—	—	—	3,538,000	14.8
Å r 1 9 1 7						
A) Tryck för myndigheter i Stockholm:						
1)	utfört å tryckerier i Stockholm ...	1,366,000	853,000 <sup>1</sup>	1,867,700	4,086,700	—
1)	» » » i landsorten:					
a)	rikstelefonkatalogen .....	—	—	406,300	406,300	—
b)	övrigt tryck.....	222,000	—	—	222,000	—
Summa <sup>2</sup>		1,588,000	853,000	2,274,000	4,715,000	62.0
B) Tryck för myndigheter i landsorten och utfört å tryckerier i landsorten .....		—	—	—	207,000	20.3
Summa <sup>3</sup>		—	—	—	4,922,000	59.7

ts å tryckerier utom Stockholm.

beräknas likväl kostnaden för Vattenfallsstyrelsens tryck, inkl. papper, icke hava överstigit

lankettryck och omkring <sup>2</sup>/<sub>5</sub> annat tryck.

I avseende å verk och myndigheter i Stockholm med särskilt höga tryckningskostnader lämnas nedanstående tablå.

M y n d i g h e t e r	K o s t n a d e r å r				Ökn. resp. minskning under 1917 vid jämför. med 1914 %
	1914 Kronor	1915 Kronor	1916 Kronor	1917 Kronor	
Statens järnvägar .....	488,300	582,500	568,000	865,800	+ 77.3
Telegrafverket .....	320,600	394,000	562,000	819,800	+ 155.7
Riksgäldskontoret .....	458,300	370,400	434,500	634,200	+ 38.4
Postverket .....	304,800	350,700	416,200	520,700	+ 70.8
Statskontoret .....	312,800	369,900	325,700	405,600	+ 29.7
Arméförvaltningen .....	289,800	465,100	433,900	387,700	+ 33.8
Marinförvaltningen .....	37,700	77,200	76,100	104,800	+ 178.0
Stat. centralbyrån .....	29,800	38,600	53,900	97,400	+ 226.8
Lantförsvarsdep. kom- mandoexpedition .....	45,300	82,600	72,800	80,900	+ 78.5
Kommerskollegium .....	62,300	64,700	42,600	76,000	+ 22.0
Patent- och registrerings- verket .....	84,800	74,700	74,800	73,500	— 13.3
Socialstyrelsen .....	71,800	57,300	59,600	66,000	— 8.1
Pensionsstyrelsen .....	76,400	59,400	47,300	32,800	— 57.1
Summa	2,582,700	2,987,100	3,167,400	4,165,200	+ 61.3
Utgörande i % av samt- liga tryckningskostna- der för myndigheter i Stockholm .....	88.7	89.4	87.3	88.3	—

För vissa verk och myndigheter uppgå kostnaderna för blankettrycket under åren 1914 – 1917 med belopp, som framgå av vidstående tablå.

De ojämförligt största kostnaderna för blankettrycket hänföra sig till statens järnvägar och postverket, för vilka verk kostnaderna för dylikt tryck under år 1917 för vardera av verken uppgingo till i runt tal omkring  $\frac{1}{2}$  miljon kronor eller för dessa två verk tillsammans inemot  $\frac{2}{3}$  av samtliga kostnader för anskaffning av blanketter för myndigheter i huvudstaden.



M y n d i g h e t e r	K o s t n a d e r   å r				Ökning från 1914 till 1917 %
	1914 Kronor	1915 Kronor	1916 Kronor	1917 Kronor	
Statens järnvägar .....	269,900	335,000	306,000	541,100	100.7
Postverket .....	232,600	269,300	328,000	452,900	94.7
Arméförvaltningen .....	89,600	155,700	130,200	145,200	62.1
Telegrafverket .....	79,500	123,400	123,600	106,400	33.8
Marinförvaltningen .....	22,600	39,800	45,000	53,500	136.7
Lantförvarsdep. kom- mandoexpedition .....	24,800	58,600	29,300	39,400	58.9
Summa	719,000	981,800	962,100	1,338,500	86.2
Utgörande i % av samt- liga kostnader för an- skaffning av blanketter för myndigheter i Stock- holm .....	80.3	83.9	81.0	84.3	—

Av andra myndigheter med nämnvärda kostnader för anskaffning av blanketter må framhållas tullverket, domänstyrelsen, socialstyrelsen, pensionsstyrelsen, statskontoret, statistiska centralbyrån, postsparbanken, riksgäldskontoret och lantmäteristyrelsen.

För dessa myndigheter uppgingo kostnaderna under år 1917 för anskaffning av blanketter till sammanlagt omkring 158,400 kronor.

De myndigheter i huvudstaden, vilka till nämnvärd del låtit utföra tryck av blanketter å tryckerier utom Stockholm, äro statens järnvägar, postverket, arméförvaltningen och telegrafverket.

Kostnaderna för det till dessa myndigheter å tryckerier i landsorten framställda blankettrycket ställa sig sålunda:

M y n d i g h e t e r	K o s t n a d e n   å r			
	1914 Kronor	1915 Kronor	1916 Kronor	1917 Kronor
Statens järnvägar .....	112,200	118,000	104,800	117,900
Postverket .....	44,600	43,800	56,900	35,950
Arméförvaltningen .....	23,300	41,400	36,100	40,450
Telegrafverket .....	11,200	7,200	12,250	20,650

Särskilt må framhållas, att järnvägsstyrelsen i huvudsak låtit utföra sitt blankettryck i landsorten å ett enda tryckeri, nämligen i Södertälje å Södertälje accidenstryckeri.

Beträffande de verk och myndigheter, för vilka kostnaderna för annat tryck (ej blankett-, kommitté- och riksdagstryck) ställa sig särskilt höga, hänvisas till efterföljande tablå:

M y n d i g h e t e r	K o s t n a d e r å r				Ökn. resp. minskning under 1917 vid jämför. med 1914 %
	1914 Kronor	1915 Kronor	1916 Kronor	1917 Kronor	
Telegrafverket .....	241,200	270,600	438,400	713,400	+ 195.8
Statens järnvägar .....	218,400	247,600	262,000	324,600	+ 48.6
Arméförvaltningen .....	196,200	303,300	296,600	227,500	+ 16.0
Statskontoret .....	94,300	101,600	120,100	105,100	+ 11.5
Patent- och registrerings- verket .....	76,100	68,800	70,400	68,000	— 10.6
Postverket .....	72,200	81,300	88,200	67,800	— 6.1 <sup>1</sup>
Kommerskollegium .....	56,700	61,400	37,300	73,200	+ 29.1
Stat. centralbyrån .....	19,200	38,100	34,900	79,500	+ 314.0
Socialstyrelsen .....	57,400	46,400	48,700	46,900	— 18.3
Civildepartementet .....	18,000	22,100	30,300	41,800	+ 132.2
Lantförsvarsdep. kom- mandoexpedition .....	20,500	24,000	43,500	41,500	+ 102.4
Marinförvaltningen .....	15,100	26,600	30,000	35,600	+ 135.7
Summa	1,085,300	1,291,800	1,500,400	1,824,900	+ 68.1
Utgör i % av annat tryck för myndigheter i Stock- holm .....	75.0	78.5	79.8	80.3	—

<sup>1</sup> Minskningen föranledd av försenat avlämnande av tryckeriräkningar under år 1917.

I avseende å kostnaderna för tryck för myndigheter i landsorten må framhållas, att de huvudsakliga tryckningskostnaderna hänföra sig till länsstyrelserna. Dessa kostnader belöpa sig för åren 1914—1917 till resp. kr. 156,000, 177,800, 166,300 och 178,800. Ökningen från 1914 till 1917 utgör således ej mera än 14,0 %.

Vad beträffar länsstyrelsernas tryckningskostnader avser i allmänhet omkring två tredjedelar av beloppet tryckning av länsstyrelsernas kungörelser och övriga delen utgör kostnader för blankettryck.

Inom samtliga län finnas avslutade kontrakt rörande tryckningen av länsstyrelsernas kungörelser.

Övriga tryckningskostnader för landsorten falla huvudsakligen på universiteten, folkskoleseminarierna och domkapitlen.

Inalles utvisa kostnaderna för tryck i landsorten en ökning från kr. 172,000 år 1914 till kr. 207,000 år 1917 eller med omkring 20,3 %.

I samband med införskaffandet av förut nämnda uppgifter rörande resp. myndigheters tryckningskostnader hava de sakkunniga jämväl begärt upplysning, i vilken omfattning och med vilka tryckerier kontrakt finnas avslutade angående utförande av tryck för statsverkets räkning.

b) Införskaffade upplysningar angående avslutade kontrakt rör. tryck för statens räkning.

I allmänhet synas myndigheterna och särskilt de av dessa, vilkas kostnader för tryckeriarbeten uppgå till mera betydande belopp, hava med olika tryckerier avslutat kontrakt om arbetenas utförande eller ock, efter infordrande av anbud, i annan form träffat avtal härom.

I detta avseende må framhållas att arméförvaltningen och lantförsvarsdepartementets kommandoexpedition avslutat kontrakt med P. A. Norstedt & Söner och med Generalstabens litografiska anstalt angående tryckning av bl. a. instruktions- och läroböcker för militärskolorna, inskrivningsböcker och blanketter för rullföringen ävensom angående målskjutningsmaterial och skjutböcker m. m. Kontraktet med Generalstabens litografiska anstalt, vars verksamhet huvudsakligen avser tillverkning av kartor, vetenskapliga plancher samt fotografiska reproduktioner, och till vilken Kungl. Maj:t och kronan mot fastställd hyresersättning upplåtit de av anstalten använda lokalerna, vilka tidigare utgjort boställe åt justitiestatsministern, innehåller bl. a. bestämmelser om skyldighet för anstalten att under överinseende och kontroll av vederbörande departementschefer huvudsakligast sysselsätta sig med uppdrag för allmänna verk och inrättningar, att kostnadsfritt meddela undervisning åt kommenderade officerare i vid anstalten förekommande arbeten samt att vid fälttjänstövningar ställa behövlig personal till arméstyrelsens disposition för skötandet av erforderligt antal fältpressar, ävensom att, i händelse av krig, om Kungl. Maj:t så påfordrar, ställa hela anstalten till arméstyrelsens förfogande.

Järnvägsstyrelsen har upprättat kontrakt med Beckmans tryckeri i Stockholm angående leverans av diverse biljetter, vilka icke utföras å statens järnvägars eget biljettryckeri, samt med tvenne andra tryckerier i Stockholm och ett tryckeri i landsorten (Södertälje) angående leverans av formulärblanketter.

Telegrafstyrelsen har bl. a. avslutat kontrakt med tryckeri i Göteborg om tryckning av rikstelefonkatalogen.

Riksgäldskontoret avslutar årligen med ett flertal tryckerier i Stockholm kontrakt angående tryckningen av riksdagens kamrars protokoll med bihang.

I övrigt må framhållas att med P. A. Norstedt & Söner avslutats kontrakt av justitiedepartementet angående tryckning och distribuering av Svensk författningssamling, av statistiska centralbyrån om tryckning av byråns publikationer samt av patent- och registreringsverket angående tryckning av patentbeskrivningar och registreringstidning m. m.

De tryckerier i Stockholm, som i större omfattning utföra tryck för statens räkning, äro, förutom förut nämnda A.-B. P. A. Norstedt & Söner och K. L. Beckmans tryckeri, Boktryckeriaktiebolaget Isaac Marcus, A.-B. Centraltryckeriet, A.-B. Palmqvists boktryckeri, A.-B. Hasse W. Tullberg och A.-B. Ivar Hæggströms boktryckeri. Såsom i det föregående omnämnts må även framhållas, att samtliga länsstyrelser med tryckerier i resp. residensstäder avslutat kontrakt angående tryckning av länsstyrelsernas allmänna kungörelser.

c) Inhämtade  
upplysningar  
angående  
vissa utländska  
statstryckerier m. m.

Vidare har det synts de sakkunniga angeläget att erhålla närmare kännedom om arten och omfattningen av vissa i utlandet befintliga statstryckeriers verksamhet och hava de sakkunniga därför hänvänt sig till kungl. utrikesdepartementet med anhållan, att departementet måtte genom vederbörande beskickningar införskaffa dylika upplysningar rörande statstryckerierna i Berlin, Wien, Paris och Washington ävensom statstryckeriförhållandena i Bayern.

Med hänsyn därtill att boktryckarekammaren (svenska boktryckareföreningens affärssektion) i ett under år 1915 till vederbörande utskott inom riksdagens andra kammare ingivet utlåtande, i anledning av den i denna kammare väckta motionen om utredning angående inrättande av ett statens tryckeri, bl. a. framhållit, att i vissa länder, såsom Danmark, Norge och Schweiz, där man tidigare väckt förslag om inrättande av statstryckeri för att därigenom vinna ekonomisk fördel för staten, förebragt utredning givit sådant resultat, att frågan fått förfalla, hava de sakkunniga hos utrikesdepartementet jämväl hemställt, att genom vederbörande beskickningar måtte införskaffas upplysningar i angivna hänseenden.

De sakkunniga hava mottagit begärda uppgifter angående statstryckerierna i Berlin och Wien, rörande statstryckeriförhållandena i Bayern ävensom upplysningar beträffande de utredningar, som tidigare verkställts i Danmark, Norge och Schweiz med anledning av väckta förslag om inrättande av stats-

tryckerier i dessa länder, och lämnas här nedan sammanfattning av vad som härutinnan inhämtats.

Jämväl beträffande statstryckeriet i Paris hava de sakkunniga mottagit vissa handlingar, huvudsakligen förordningar angående personal och tjänstgöring vid tryckeriet i fråga. För den verkställda utredningen hava dessa handlingar likväl icke varit av något särskilt intresse. Vad slutligen angår statstryckeriet i Washington hava några som helst uppgifter rörande detta tryckeri icke erhållits.

Rikstryckeriet i Berlin räknar sin tillvaro från år 1879. Det har uppstått genom sammanslagning av det tidigare förefintliga Preussiska statstryckeriet med Geheimer Ober-Hofbuchdruckerei (R. v. Becker), vilket redan år 1877 övergått i tyska statens ägo. Det tidigare förefintliga Preussiska statstryckeriet tillkom i början av 1850-talet.

*Rikstryckeriet  
i Berlin.*

Inrättandet av Preussiska statstryckeriet och sedermera rikstryckeriet har ägt rum huvudsakligen för vinnande av säkerhet vid framställandet av värdetrycket och med hänsyn till hemlighållandet vid tryckning av hemliga handlingar, varemot synpunkten att genom eget tryckeri ernå en nedsättning i statens tryckningskostnader därvid mindre har kommit i fråga.

För vederbörande myndigheter anses icke uppkomma någon väsentlig kostnadsbesparing vid tryckning i rikstryckeriet. I allmänhet lägger nämligen detta samma priser till grund vid sina prisberäkningar som andra tryckerier. Med hänsyn till fastställda avlöningar och de förhandenvarande goda arbetsvillkoren ävensom till välfärdsanordningarna för personalen kan tryckeriet ej åstadkomma något i egentlig mening billigt arbete.

Priserna för utförda arbeten beräknas på sådant sätt, att efter självkostnadernas täckande, med inbegripande av fastställd ränta för anläggnings- och driftkapital, en skälig vinst säkerställes för anstaltens underhåll m. m. Härvid tages även hänsyn till priserna i privat verksamhet för liknande arbeten.

Rikstryckeriet arbetar huvudsakligen för riksmyndigheter och tyska förbundsstatsmyndigheter samt för stads- och andra myndigheter och korporationer. För enskilda beställare mottager det sådana arbeten, vilka i Tyskland kunna utföras endast med detta tryckeris metoder och resurser; undantagsvis även sådana arbeten, genom vilka konst och vetenskap väsentligen främjas.

Allt slags tryck utföres genom rikstryckeriet.

Myndigheterna äro likväl ej förpliktade att låta utföra alla sina trycksaker i rikstryckeriet. Icke ens allt värdetryck för tyska statsmyndigheterna

utföres vid sagda tryckeri, utan vid sidan av detta finnas även andra tryckerier, som erhållit särskilda bemyndiganden att utföra jämväl för statens räkning erforderligt värdestryck. Accidenstryck utföres endast i ringa omfattning.

Rikstryckeriet har även till uppgift att inom den grafiska konstens område intaga en ledande ställning.

*Hov- och stats-  
tryckeriet i  
Wien.*

Hov- och statstryckeriet i Wien synes i huvudsak arbeta under samma förhållanden och efter samma grunder som rikstryckeriet i Berlin. Det leder sitt ursprung från början av 1800-talet men är av ej fullt så stor omfattning som det tyska. Med tryckeriet är även förenad en förlagsbokhandel för försäljning och distribuering av statstryck.

*Statens try-  
ckeriförhållan-  
den i Bayern.*

I Bayern finnes icke inrättat statstryckeri i egentlig mening. Vid myntverket finnes emellertid upprättat ett statens tryckeri, som tidigare i begränsad omfattning utfört tryck av frimärken och statsstämplar m. m. F. n. utföres likväl frimärkstrycket å enskilt tryckeri. Därjämte finnes sedan år 1892 inrättat ett tryckeri för krigsministeriet, varest framställas av krigsministeriet eller av andra militära myndigheter med ministeriets tillstånd utgivna tryckalster. Tryckeriet, som inrättats särskilt med hänsyn till att vid mobiliseringstillfälle säkerställa hemlighållandet av militära trycksaker, drives, förutom av ett begränsat antal fast anställda fackutbildade personer, av militärpersoner i aktiv tjänst, vilka kommenderas såsom biträdespersonal i tryckeriet.

*Väckta för-  
slag om in-  
rättande av  
statstryckerier  
i Danmark,  
Norge och  
Schweiz.*

Frågan om inrättande av ett statstryckeri i Danmark väcktes år 1911 och återupptogs sedermera år 1914 under förhandlingarna i folketinget om finanslagförslaget för finansåret 1915—1916.

Under förhandlingarna restes icke några principiella invändningar mot förslaget, men saken föranledde ej någon åtgärd, huvudsakligen på grund a) i Danmark. av de vanskliga förhållanden, som världskriget medfört.

I Danmark utföres f. n. statens tryck huvudsakligen av två enskilda tryckerier, och är man med hänsyn till arbetets utförande tillfredsställd med denna anordning.

I avseende å de avslutade kontrakten må framhållas, att regering och riksdag med ett av dessa tryckerier träffat avtal därom, att tryckeriet skall dels vara berättigat och förpliktat att utföra allt tryckeriarbete för riksdagen, däri inbegripet riksdagstidningen med till denna hörande olika tillägg, statsrevisionens betänkande samt allt extra arbete för riksdagen såväl under som mellan dennas sammanträden och dels även ombesörja sättning och tryckning av Lag- och ministerialtidningen, Isländska regeringstidningen även-

som av lagar och lagförslag, allmänna administrativa kungörelser (cirkulär m. m.), såvida dessa bliva särskilt tryckta utom Lag- och ministerialtidningen, men med användande av satsen till denna, samt av statsräkenskapen. Enligt avtalet med det andra tryckeriet skall detta utföra tryckning för regeringen i den omfattning, som är eller blir överenskommet.

I Danmark finnes emellertid en statens tryckeriverksamhet anordnad genom fängelseväsendet, på det sättet att i Nyborgs och Horsens straffängelser finnas inrättade statens tryckerier för visst slag av tryck, nämligen för tryckning av blanketter. De därav vunna erfarenheterna äro sådana, att man i Danmark kommit till den uppfattningen, att staten med mycket stor fördel kan låta fångarna i straffängelserna verkställa tryckning av det stora antal blanketter och dylikt, som de olika statsmyndigheterna hava behov av, särskilt järnvägarna, post- och telegrafverken.

I Norge har frågan om inrättande av statstryckeri vid två olika tillfällen varit föremål för utredning och prövning. b i Norge.

Första gången kom frågan på tal i stortinget år 1887. Vid detta tillfälle framhölls särskilt, att utgifterna för tryckning för stortinget och för regeringspropositionerna voro så stora, att besparingar sannolikt skulle kunna göras genom inrättande av ett statstryckeri.

Efter verkställd utredning rörande omfattningen av och kostnaderna för statsverkets tryckning tänkte man sig ett statstryckeri efter tvenne alternativ, nämligen

1) att tryckeriet skulle utföra allt offentligt tryck, i vilket fall likväl svårigheter ansågos skola uppstå med hänsyn därtill, att arbetet under tiden december—juni, då tryckningsarbeten för stortinget och odelstinget komme att verkställas, bleve av avsevärt större omfattning än under den övriga tiden av året, eller

2) att tryckeriet inrättades med hänsyn till mindre men jämn drift, svarande mot arbetsmängden under de 5 månaderna juli—november, i vilket fall andra tryckerier finge träda emellan för det huvudsakliga utförandet av stortingstrycket.

Det första alternativet ansågs komma att medföra, att stor arbetspersonal måste engageras för den del av året, då stortingstrycket verkställdes, utan att man under den andra delen av året hade sysselsättning för hela denna personal, samt större anläggningskostnader för tryckeriet.

Enligt uppgjorda beräkningar skulle anläggningen och driften av ett statstryckeri, antingen detta ordnades efter de större eller mindre dimensionerna,

icke kunna nedbringa statens tryckningskostnader, utan i stället beräknades det medföra något högre utgifter.

Ehuru, enligt utredningen, det offentliga trycket vore av så stor omfattning, att det skulle giva ett tryckeri av lämpliga dimensioner tillräcklig samsättning året om och det således med hänsyn härtill icke förefunnes hinder för inrättande av ett statstryckeri, ansågs emellertid, då någon ekonomisk vinst för staten icke kunde ställas i utsikt, och då något annat skäl för ett tryckeris inrättande ej heller kunde anföras, förslag härom icke kunna upptagas.

Härefter kom frågan ånyo upp år 1899 genom att stortinget på nytt anmodade regeringen taga saken under övervägande, detta särskilt med hänsyn till utgifternas ytterligare ökning, bl. a. genom en i Norge under år 1898 inträdd allmän prisstegring å tryckalster.

Regeringen uppdrog då åt en kommitté av trenne fackmän att verkställa utredning och uppgöra förslag rörande anläggning och drift av ett statstryckeri.

Kommittén uppgjorde förslag till inrättande av ett tryckeri, vilket huvudsakligen skulle utföra stortingstrycket under de 9 månaderna september—maj och under den andra delen av året annat tryck, exempelvis post- och telegrafblanketter.

Majoriteten inom kommittén kom emellertid till det resultatet, att ett statstryckeri i gynnsamt fall skulle såsom utbyte giva  $5\frac{1}{2}\%$  ränta å anläggningsskapitalet, men att man även måste taga med i räkningen ett flertal vanskliga omständigheter. Så till exempel antogs skola komma att inträffa, att tryckeriet, då anhopning av arbete ägde rum, bleve nödsakat att begära hjälp från enskilda tryckerier. Möjligen skulle det bliva förenat med svårigheter att erhålla bistånd från dessa, då nämligen statstryckeriet skulle anses som en konkurrent till privattryckerierna, varför dessa skulle se sig icke hava anledning att ställa sig välvilliga mot statstryckeriet. Om hjälpen erhöles, så bleve det emellertid på bekostnad av det beräknade arbetet för statstryckeriet och således ett minus i de beräknade inkomsterna för detta.

Majoriteten ansåg det därför osannolikt, att någon vinst skulle uppkomma av rörelsen, och då den i övrigt fann statens tryckeriförhållanden tillfredsställande ordnade, kunde den ej föreslå inrättandet av ett statstryckeri.

Minoriteten däremot, som genom i viss mån andra beräkningar kom till ett gynnsammare resultat, ansåg det vara ofrånkomligt, att staten hade helt andra förutsättningar för att med fördel kunna driva eget tryckeri än någon som helst enskild person, då nämligen statens arbeten förefunnos i så stor



utsträckning, att de voro mer än tillräckliga för ett tryckeri av de dimensioner, som ifrågasatts, och då staten icke skulle hava minsta besvär för att anskaffa kunder. Med hänsyn härtill och då man i de länder, där statstryckerier redan funnos inrättade, var väl tillfreds härmed och erhöles överskott av rörelsen, ansåg sig minoriteten böra tillstyrka att statstryckeri inrättades.

I en särskild inlaga framställde styrelsen för norska boktryckarföreningen ett flertal betänkligheter mot inrättande av statstryckeri.

Den framhöll bl. a. att, om staten själv övertog tryckningen, skulle detta leda därhän, att, då staten sedan möjligen ville använda sig även av privata tryckerier, dessa väsentligt komme att höja priserna. Härav skulle staten förlora mera på ena hållet än vad den vann på det andra. Då det såsom motiv för inrättande av statstryckeri framhållits, att ett sådant, oavsett den ekonomiska sidan av saken, skulle vara till fördel för staten utan att likväl närmare angivits, vari fördelen skulle bestå, så ville boktryckareföreningen hava framhållit, att, då det sagts, att vid tryckning av hemliga handlingar det vore förmånligt att hava ett statstryckeri, hade det, såvitt vore känt, aldrig i detta hänseende framförts några klagomål mot de privata tryckerierna. Därjämte ifrågasattes om ett statstryckeri härvidlag kunde erbjuda större garantier än de enskilda. Även faran för strejk vid enskilda tryckerier hade anförts såsom motiv för inrättande av statstryckeri, men ansåg boktryckarestyrelsen härvidlag, att faran i så fall vore större vid ett statstryckeri än vid de privata. Man förutsatte nämligen, att vid allmän strejk skulle denna företrädesvis komma att utgå från arbetarna i statstryckeriet, enär från arbetarnas sida skulle göras gällande, att det lättare skulle gå att genomföra kraven, då staten vore arbetsgivaren, bl. a. därför att staten icke kunde utsätta sig för att få arbetena avstannade under tiden för stortingets sammanvaro.

Bleve statstryckeriet utsatt för lokal strejk, skulle det komma att stå synnerligen maktlöst. Det skulle nämligen anses, att statstryckeriet stode i opposition till de privata tryckerierna, och skulle det därför icke kunna påräkna hjälp från dessa. Att då, såsom möjlighet finnes i Tyskland, inkalla typografer, som stodo i arméns rullor, och genom dessa uppehålla rörelsen, torde icke kunna tänkas komma till utförande i Norge.

Regeringen fann sig ej heller år 1900 föranledd att till stortinget inkomma med förslag om inrättande av statstryckeri.

I Schweiz väcktes år 1888 förslag om inrättande av ett statstryckeri, men <sup>c)</sup> i Schweiz. blev förslaget då avslaget. Man höll nämligen före, att statstryckeriet icke

skulle kunna beredas jämn sysselsättning samt att de priser staten betalade för sitt tryck voro så låga, att de icke kunde bli billigare, om staten skulle anlägga eget tryckeri. Anläggningen skulle därjämte bli jämförelsevis dyrbar. Det skäl, som i andra länder förefunnits för inrättande av statstryckeri, nämligen hemlighållandet, hade icke någon betydelse för schweiziska förbundet.

Sedermåra har frågan icke varit aktuell i Schweiz.

*Olika synpunkter och förslag för ordnandet av statens tryck och för åstadkommande av begränsning i tryckningskostnaderna.*

De sakkunniga övergå härefter till att redogöra för de olika synpunkter, som framkommit under frågans behandling, och de olika möjligheter, som därvid skärsådats i syfte att söka på ett fullt lämpligt sätt ordna statens tryck och åstadkomma begränsning och besparing i kostnaderna härför.

Såsom en åtgärd särskilt för sig i avsikt att vinna enhetlighet och planmässighet beträffande statens tryck samt genomföra ekonomisering vid arbetenas planläggning och utförande ävensom för utövande av kontroll över tryckningskostnaderna hava de sakkunniga övervägt förslaget om inrättande av en statens tryckeriexpedition och hava härvid kommit till den uppfattningen, att, huru än i övrigt bestyret med statens tryck kan komma att ordnas, en dylik tryckeriexpedition, anordnad i huvudsaklig överensstämmelse med det i propositionen till 1913 års riksdag framlagda förslaget, bör lämpligen komma till stånd, på sätt nedan kommer att vidare utvecklas.

De anordningar, som de sakkunniga tagit under övervägande såsom olika alternativ för framställandet av statens tryck, hava varit följande:

a) upprättande av ett statstryckeri av sådan omfattning, att detsamma bleve tillräckligt för utförande av för statsmyndigheterna i huvudstaden erforderligt tryck och sådant tryck för myndigheter i landsorten, som lämpligen kunde dit överlämnas;

b) inrättande av särskilda specialtryckerier, tillhörande olika verk och myndigheter, för framställande av tryck av viss bestämd art och omfattning;

c) att staten ingår såsom delägare i enskilda tryckerier samt slutligen

d) att staten träffar avtal med enskilda tryckerier eller tryckerisammanslutningar om statstryckets verkställande mot ersättning enligt viss beräkningsgrund för debitering av utförda arbeten.

För de i riksdagen framförda motionerna om inrättande av ett statens eget tryckeri synes huvudmotivet hava varit, att man genom ett statstryckeris inrättande trott sig erhålla ett verksamt medel för nedbringande av statens tryckningskostnader, på samma gång som man åsyftat att vinna cen-

a) Upprättande av ett statstryckeri av sådan omfattning, att detsamma bleve tillräckligt för utförande av för statsmyndigheterna erforderligt tryck.

tralisering, likformighet och ordning i statstrycket. Särskilt har framhållits, att riksdagstrycket ställer sig dyrt med hänsyn till kravet på att detta tryck skall verkställas med största möjliga skyndsamhet och framför annat tryck. På grund härav har det ansetts vara synnerligen angeläget, att staten i avseende å detta slags tryck frigiorde sig från beroende av enskilda tryckerier. Med hänsyn härtill har man också utgått ifrån, att ett statstryckeri borde upprättas i en sådan omfattning, att detta bleve i stånd att under riksdagstiden utföra allt tryck för riksdagen. För att tryckeriet skulle kunna erhålla jämn sysselsättning året om, har man avsett, att arbetet vid statstryckeriet ordnades på sådant sätt, att detta huvudsakligen under de delar av året, då riksdagen icke vore samlad, skulle utföra tryck för statens olika verk och myndigheter. Särskilt har man ansett, att det för vissa verk betydande blankettrycket kunde utföras under tiden mellan riksdagarna.

Vidare har man framhållit, att, då statens tryck är av så stor omfattning som ådagalagts genom de i det föregående meddelade statistiska uppgifterna, samt då staten kunde på förband beräkna tryckets omfattning och inrätta tryckeriets storlek därefter, ett statstryckeri ovillkorligen måste bliva en för staten lönande affär, och har man härvid även åberopat sig på förhållandena i de länder, där statstryckerier finnas inrättade.

Av andra motiv, vilka anförts till stöd för förslaget om statstryckeri, må nämnas möjligheten för staten att, i händelse av arbetsk konflikter inom tryckerifacket, kunna upprätthålla sin tryckeriverksamhet oberoende av dylika konflikter, ävensom det framförda önskemålet att från ett statens eget tryckeri kunde utgivas en särskild statstidning.

De sakkunniga, som i likhet med motionärerna funnit, att med de höga kostnader, som statstrycket drager, det måste anses såsom ett viktigt statsintresse, att åtgärder vidtagas i syfte att nedbringa och begränsa dessa kostnader, hysa likväl, i motsats till motionärerna, den bestämda uppfattningen, att statens tryckningskostnader icke skulle kunna förbilligas genom inrättande av ett statstryckeri av sådan storlek och omfattning som av motionärerna ifrågasatts.

Statens tryck är visserligen av sådan omfattning, att det skulle lämna sysselsättning även åt ett tryckeri av betydlig storlek, men då det särskilt med avseende å riksdagstrycket, som utgör en mycket betydande del av det s. k. bok- eller texttrycket och som i stark forcering utföres under en jämförelsevis kort tid av året, icke förefinnes möjlighet att erhålla en jämn fördelning av statstrycket året om, något som är en nödvändig förutsättning för att maskiner och annan material skola bliva fullt utnyttjade, kan ett dy-

likt företag icke ställa sig ekonomiskt, med mindre än att statstryckeriet under viss del av året även toges i anspråk för utförande av tryck för allmänheten. Att å ett för statens räkning särskilt inrättat tryckeri jämväl utföra tryck för enskilda torde emellertid icke hava avsetts och ej heller kunna anses lämpligt.

För att erhålla en jämn fördelning av statstrycket har, såsom i det föregående framhållits, ifrågasatts, att arbetet vid statstryckeriet skulle ordnas på sådant sätt, att detta under de delar av året, då riksdagen icke vore samlad, huvudsakligen skulle sysselsättas med utförandet av tryck för statens olika verk och myndigheter, och har man härvid särskilt framhållit, att en dylik utjämning skulle kunna äga rum, därest det för statens myndigheter erforderliga blankettrycket, vilket är av betydande omfattning, förlades till denna tid.

I avseende härå anse de sakkunniga sig böra göra samma erinringar som tidigare giorts såväl av vissa statsmyndigheter, vilka haft att yttra sig över förslaget, som även i riksdagen, då frågan varit under behandling därstädes, nämligen dels att myndigheterna även under riksdagstiden med nödvändighet måste få utfört en del av sitt tryck och dels att bok- eller texttryck, å ena sidan, och blankettrycket, å andra sidan, äro två från varandra ganska skilda slag av arbeten, för vilka krävas i viss mån olika anordningar.

Sålunda utgöres vid texttryck större delen av arbetet av sättningen, för vilket erfordras tillgång på avsevärd stilmaterial och särskilt utbildad sättarpersonal, då däremot i fråga om blankettryck det huvudsakliga arbetet utföres av tryckpressarna med för tryckningen utbildade personer.

Ett större tryckeri måste därför, för att arbetet skall ställa sig ekonomiskt fördelaktigt, antingen specialisera tillverkningen å olika avdelningar för texttryck och blankettryck m. m. eller ock måste förutsättas en någorlunda lika och jämn fördelning av arbeten inom de olika grenarna under hela tiden av året. Medan det således, särskilt för utförandet av riksdagstrycket, erfordras upprättande av ett betydande sätteri och anställande av en stor sättarepersonal, skulle det icke bliva möjligt att under den övriga delen av året, då huvudparten av arbetet komme att utgöras av blankettryck, ens tillnärmelsevis utnyttja sätteriet och personalen i detta.

Härtill kommer, såsom ovan framhållits, att vissa myndigheter även under riksdagstiden nödvändigtvis måste hava utfört en del tryckalster, och torde det icke bliva möjligt för ett statstryckeri med uppgift bl. a. att utföra riksdagstrycket att under den brådaste riksdagstiden jämväl kunna utföra

dylikt tryck för myndigheterna, vilket måste betraktas såsom en avsevärd olägenhet.

Statstryckeriet skulle bli nödsakat att under tiden mellan riksdagarna antingen inskränka driften i ena eller andra avseendet eller ock anlita utvägen att mottaga beställningar av tryck från allmänheten.

Med hänsyn till vad ovan anförts låter det sig således icke göra att inom ett statstryckeri av nämnda storlek och omfattning genomföra en sådan fördelning av statens egna tryckningsarbeten som den av motionärerna föreslagna, och härmed förfaller också möjligheten för att ett stort statstryckeri, anlagt uteslutande för statens eget behov och med möjlighet att även under den tid av året, då arbetet vore som mest brådskande, fullgöra allt statens tryck, skall kunna drivas ekonomiskt fördelaktigt.

Större möjligheter till ekonomisk drift skulle onekligen föreligga, om statstryckeriet tilltoges allenast i sådan storlek och omfattning, att det kunde tillgodose blott en del av statens tryck, så beräknad, att tryckeriet kunde antagas erhålla jämn drift under normala förhållanden. I dylikt fall skulle det emellertid under vissa perioder, då arbetstillgången vore större än den normala, och särskilt i avseende å riksdagstrycket, vilket under nuvarande förhållanden utan tvivel ställer sig förhållandevis dyrast, bli nödvändigt att åt enskilda tryckerier överlämna utförandet av allt det tryck, som statstryckeriet icke kunde medhinna.

Om ett statstryckeri inrättades i denna mindre storlek, skulle således frågan om riksdagstrycket icke kunna bringas till avsedd lösning, varken i avseende å den ekonomiska sidan av saken eller med hänsyn till önskemålet att staten i övrigt i avseende å riksdagstrycket gjordes oberoende av de enskilda tryckerierna. Därjämte torde det vara tvivelaktigt, om staten på detta sätt skulle kunna få sina behov nöjaktigt tillfredsställda, då nämligen vederbörande enskilda tryckerier måhända icke gärna skulle befinnas villiga att åsidosätta sina fasta kunder för att utföra ett tillfälligt arbete för statens räkning. I varje fall torde staten för arbete av berörda slag få räkna med en ytterligare prisfördyring.

Om nu ett statstryckeri skulle anläggas antingen av större omfattning för utförande å detsamma av allt statens tryck eller i sådan begränsad storlek, som kräves för tillgodoseende av allenast en del av statens tryckningsbehov, kunna två alternativ för sakens ordnande tänkas ifrågakomma. Antingen skulle staten, utan avseende å de inom landet för närvarande befintliga enskilda tryckerierna, för vilka statstrycket nu ingår såsom ett led i deras verksamhet, vidtaga åtgärder för nyanskaffning av för ett statstryckeri er-

forderliga tryckstilar och tryckmaskiner m. m., eller ock måste staten inköpa vissa av de redan nu befintliga tryckerierna och vidtaga för ändamålet erforderlig komplettering av dessa.

I händelse av nyanläggning finge staten därjämte, för så vitt den icke disponerar över lämpliga lokaler, som skulle kunna tagas i anspråk för ändamålet, vidtaga åtgärder för uppförande av erforderliga byggnader. Under alla förhållanden skulle staten för företagets anläggning och drift nödgas anskaffa ett betydande kapital. Detta kapital skulle i ena fallet användas för ett nytt företag, avsett att övertaga utförandet av arbeten, som hittills verkställts å enskilda verkstäder. Dessa komme då att bliva utan arbete, varigenom resp. ägare skulle tillskyndas förluster, utan att staten därav skulle draga någon fördel, och sannolikt utan att staten skulle kunna göra det nedlagda kapitalet fullt fruktbärande. I andra fallet skulle kapitalet användas för att utlösa sådant kapital, som för närvarande finnes placerat i enskilda tryckerier, och för vilket då måste sökas andra verksamhetsområden. Därtill kommer att, såväl i fråga om nyanläggning som i händelse av inköp av redan befintliga tryckerier, man finge taga med i beräkning den genom dyrtiden förorsakade allmänna prisfördyringen och värdestegringen, varigenom anläggningskostnaderna för staten under nuvarande förhållanden komme att ställa sig avsevärt dyrare och mindre förmånliga, än vad motsvarande kostnader tidigare varit för de enskilda företagen. I händelse av nyanläggning bleve därjämte nödvändigt att från utlandet anskaffa så gott som hela den dyrbara uppsättningen av maskiner och tillbehör m. m., då nämligen den inhemska industrien endast i mycket ringa omfattning har någon tillverkning av för tryckerier erforderliga maskiner m. m.

Av det ovan anförda torde därför framgå, att det, rent nationalekonomiskt sett, icke kan anses vara till fördel för landet att anlägga ett statstryckeri. Härtill kommer olägenheten av att under nuvarande förhållanden ytterligare öka statens upplåning, varjämte bör beaktas den fara för fördyring av driften vid ett statstryckeri, som föranledes därav att detta komme att arbeta utan konkurrens med andra tryckerier.

I fråga om det åberopade motivet, att staten, därest den dreve ett eget tryckeri, skulle, i händelse av arbetskonflikter inom tryckerifacket, kunna upprätthålla sin tryckeriverksamhet oberoende av dylika konflikter, hysa de sakkunniga samma uppfattning som gjort sig gällande i Norge, nämligen att det torde vara ganska sannolikt, att en vid ett stort statstryckeri anställd personal, vilken, efter vad de sakkunniga förutsatt, måste anställas i huvudsak på samma sätt som personalen vid enskilda tryckerier, i händelse av

allmän arbetsnedläggelse komme att göra gemensam sak med personalen vid de enskilda tryckerierna. Detta motiv för inrättande av ett statstryckeri synes därför icke kunna tillmätas någon betydelse.

Ej heller möjligheten att från ett statstryckeri kunna utgiva en särskild statstidning synes, enligt de sakkunnigas åsikt, kunna anföras såsom ett verkligt skäl för ett statstryckeris inrättande, då nämligen en dylik tidning, därest den anses erforderlig, lika väl kan utgivas från en enskild officin.

Med hänsyn därtill att man åberopat sig å statstryckerierna i utlandet såsom stöd för att även här i landet ett statstryckeri borde inrättas och att detta skulle bliva ekonomiskt fördelaktigt för staten, torde det vara tillräckligt att hänvisa till de i det föregående intagna, av dessa tryckerier själva lämnade nppgifterna, dels att tryckerierna, åtminstone vad beträffar statstryckerierna i Berlin och Wien, inrättats huvudsakligen med avseende å framställandet av statens värdetryck och med hänsyn till hemlighållandet vid tryck av hemliga handlingar ävensom i syfte att intaga en ledande ställning inom tryckeribranschen och dels även att arbetet å dessa statstryckerier, särskilt med hänsyn till personalens goda arbetsvillkor och dylikt, icke anses ställa sig billigare för staten än att låta arbetena utföras inom enskilda företag.

Då man i vissa främmande länder inrättat statstryckerier bland annat med hänsyn till det s. k. hemliga trycket, hava de sakkunniga ansett sig böra göra det uttalandet, att dylikt tryck i Sverige icke torde vara av sådan omfattning, att därav kan motiveras anläggandet av vare sig något större eller mindre tryckeri för utförandet av sådant tryck.

De sakkunniga övergå härefter till spörsmålet om inrättande av specialtryckerier för olika verk och myndigheter för framställande av tryck av viss bestämd art och omfattning.

För närvarande finnas följande specialtryckerier för tillgodoseende av statsverkets behov, nämligen riksbankens sedeltryckeri, postverkets blanketttryckeri samt statens järnvägars biljettryckeri, vilka samtliga tillhöra och drivas av resp. verk, ävensom postverkets frimärkstryckeri, vilket senare tillhör och drivas av enskilt bolag.

Riksbankens sedeltryckeri, vilket är avsett för tryckning av bankens sedlar, har ända till förlidet år enligt kontrakt drivits genom arrendator (tryckeriföreståndare). Denne, som erlagt viss bestämd hyra till riksbanken för

b) Inrättande av särskilda specialtryckerier tillhörande olika verk och myndigheter för framställande av tryck av viss bestämd art och omfattning.

lokaler och maskiner m. m., har av banken åtnjutit gottgörelse för sedel- och blankettryck enligt särskilda prisbestämmelser. I den mån så kunnat ske utan eftersättande av riksbankens tryck, har föreståndaren varit berättigad att jämväl åtaga sig tryckning av värdepapper för utomstående. Bland annat har sålunda å sedeltryckeriet enligt kontrakt med postverket tryckts och tryckas fortfarande samtliga statsstämplar och stämpelpapper. Den vinst, som uppstått å sedeltryckeriets rörelse, har delats mellan riksbanken och tryckeriföreståndaren enligt i kontrakt närmare angivna bestämmelser.

Enligt av de sakkunniga inhämtad upplysning drives riksbankens sedeltryckeri för närvarande efter förutvarande arrendatorns under förra året timade fränfalle tills vidare direkt under ledning av fullmäktige i riksbanken.

Postverkets blankettryckeri, med vilket även är förenat ett bokbinderi, har inrättats uteslutande med uppgift att tillverka de för postverkets behov erforderliga blanketterna.

Statens järnvägars biljettryckeri avser framställandet av de för statsbanorna erforderliga pappbiljetterna av den Edmonsonska typen. I viss utsträckning tryckas å detta tryckeri även dylika biljetter för de enskilda järnvägarna.

Postverkets frimärkstryckeri, som tillhör aktiebolaget Jacob Bagges sedeltryckeri, sysselsättes huvudsakligen med tillverkning av frankotecken för postverkets räkning. Tillverkningen bedrives under särskild kontroll av postverket, vilken bland annat är anordnad på sådant sätt, att det avslutande arbetet äger rum inom postverkets lokaler.

Givetvis är det nödvändigt för vederbörande myndigheter att utöva noggrann kontroll över värdetrycket, och dettas tillverkning måste därför anses vara intimt förbunden med resp. myndigheters verksamhet. Med hänsyn härtill skulle även — såsom framhållits i den av herrar Södermark och Ramström på sin tid avgivna, i förutnämnda till 1913 års riksdag avlåtna nådiga proposition angående inrättande av en statens tryckeriexpedition omförmälda promemorian med förslag rörande tryckeriexpeditionen ifråga — vissa skäl kunna tala för att staten själv övertog tillverkningen av allt värdetrycket och för detta ändamål upprättade ett gemensamt staten tillhörigt tryckeri motsvarande det nuvarande sedeltryckeriet och frimärkstryckeriet. Därest ett gemensamt statens tryckeri skulle inrättas för värdetrycket, vore det givetvis ändamålsenligt, om med detta tryckeri sammanfördes dels postverkets blankettryckeri, vilket i sådant fall kunde i lämplig utsträckning utvidgas för utförande av blankettryck även för andra statens verk och myndigheter, och dels även statens järnvägars biljettryckeri. Samtliga statens nuvarande specialtryckerier skulle i dylikt fall komma att inordnas under



en gemensam ledning, varigenom dels administrationskostnaderna otvivelaktigt skulle komma att ställa sig lägre, än då tryckerierna i fråga, såsom för närvarande, arbeta var för sig, och dels även önskvärd enhetlighet kunde vinnas beträffande tryckeriernas skötsel.

Vid inrättande av ett specialtryckeri för utförande av statens värdestryck måste emellertid detta tryckeri, för att driften skall komma att ställa sig ekonomisk, anpassas efter de normala behoven. Vid anhopning av arbeten utöver vad som förekommer under normala förhållanden, komme att uppstå svårigheter för ett dylikt begränsat tryckeri att inom erforderlig tid nöjaktigt utföra arbetena, såvida icke driften bleve omlagd på sådant sätt, att arbetena till stor del utfördes å övertid, varigenom likväl komme att uppstå en avsevärd fördyring av arbetskostnaderna. Erfarenheten från de senare åren, vilka bl. a. även föranlett en hastig och ingalunda oväsentlig ökning i avseende å statens värdestryck, har jämväl givit vid handen, att det för ovan angivna tryckerier, vilka framställa statens värdestryck, skulle hava varit fördelaktigt, om tryckeriernas leveransförmåga kunnat ökas i samma mån som arbetena tillväxt. En dylik ökning i leveransförmågan skulle hava varit möjlig, därest utförandet av statens värdestryck gått hand i hand med sådant tryck för enskilda, som framställts å enskilda tryckerier. Med hänsyn till dessa förhållanden hava de sakkunniga ansett frågan om statens värdestryck lämpligen böra lösas i samband med ordnandet av övrigt statstryck, och hava de sakkunniga för sin del kommit till den uppfattningen, att det, under förutsättning av vederbörlig kontroll från resp. myndigheters sida, skulle vara till fördel för staten, om även arbeten av angivna slag komme att inbegripas i den anordning, som de sakkunniga i det efterföljande komma att föreslå i avseende å statstryckets verkställande.

Vad beträffar de av postverket och statens järnvägar inrättade specialtryckerierna för blanketter och biljetter torde förefinnas förutsättningar för att dessa kunna drivas ändamålsenligt och med ekonomisk fördel. Styrkan hos dessa tryckerier ligger givetvis däri, att de specialiserat sig för framställandet av visst slag av tryck och att de kunnat anpassas efter de förefintliga behoven.

Enligt i det föregående lämnade statistiska uppgifter angående kostnaderna för resp. myndigheters tryck, synes det endast vara postverket och statens järnvägar, vilkas blankettryck är av sådan omfattning, att det kan sättas i fråga att för ändamålet med fördel driva särskilda tryckerier. Och i avseende å annat slags tryck än beträffande värdestrycket, blankett- och biljettrycket förefinnas, så vitt den verkställda utredningen givit vid handen,

icke några omständigheter, som tala för anordnande för statens vidkommande av särskilda specialtryckerier.

I avseende å dylika specialtryckerier gäller emellertid, liksom beträffande tryckerier i allmänhet, att de icke böra drivas i alltför liten skala, om tillverkningen skall kunna ordnas ekonomiskt. En liten anstalt kan nämligen icke på samma sätt som ett större företag hos sig anställa tillräckligt sakkunniga krafter och har ej heller samma möjligheter att kunna ekonomisera driften i det stora hela. Enligt de sakkunnigas åsikt skulle det därför, för att kunna ordna rörelsen vid postverkets blankettryckeri så ekonomiskt som möjligt, varit fördelaktigt om med detta tryckeri kunnat förenas även tryckningen av blanketter för statens järnvägar, telegrafverket m. fl. Härigenom skulle nämligen, såsom ovan framhållits, bland annat vinnas en enhetlig behandling i större skala av blankettrycket på samma gång som möjlighet även kunde ernås att använda förenklade arbetsmetoder och de modernaste maskiner vid framställandet av blanketter i särskilt stora upplagor. För en rörelse i större skala skulle även kunna vinnas en bättre utjämning av blankettrycket och annat förekommande tryck. Dessa fördelar skulle likväl i ännu högre grad komma att framträda, därest allt för statsverket erforderligt blankettryck komme att utföras tillsammans med det övriga statstrycket, på sätt de sakkunniga i det följande föreslå. Blankettrycket och särskilt sådana blanketter, som utgå i stora upplagor, komme nämligen då att utgöra en välbehövlig utjämningsprodukt till det övriga statstrycket och skulle kunna utföras å lämpliga tider, då övrigt arbete är av mindre omfattning.

Enär i ovanberörda riksdagsskrivelse särskilt framhållits, att skäl syntes föreligga för att även andra verk och inrättningar kunde använda sig av postverkets blankettryckeri, därest möjlighet förefunnes för utvidgning av detta, hava de sakkunniga hänvänt sig till generalpoststyrelsen med begäran om upplysning härutinnan. Enligt nämnda styrelses meddelande förefinnes inom det till sagda tryckeris disposition stående lokalutrymmet f. n. icke möjlighet till sådan utvidgning som med nödvändighet kräves, därest åt detta tryckeri skulle uppdragas att jämväl ombesörja blankettryck för andra statens verk och myndigheter.

Med hänsyn härtill och till vad ovan framhållits i fråga om fördelen av en koncentring av statsverkets blankettryck hava de sakkunniga för sin del ansett lämpligast, att det av postverket nu drivna blankettryckeriet, vid en sådan anordning av statsverkets tryck som de sakkunniga komma att föreslå, inordnades under ledning av de tryckeriföretag, med vilka avtal komme att träffas om utförandet av statsverkets tryck.

Med hänsyn därtill att de enskilda järnvägarnas biljetter till största delen tillverkas genom enskilda tryckerier skulle även ur samma synpunkt vara fördelaktigt, om statens järnvägars biljettryckeri inordnades under tryckeriföretagens ledning på sätt ovan ifrågasatts beträffande postverkets blanketttryckeri.

Enligt de sakkunnigas åsikt förefinnas även vissa andra skäl, som tala emot att staten genom anordnande av särskilda specialtryckerier själv övertog bestyret med utförandet av vissa slag av statens tryckalster.

Härvid må särskilt framhållas den olägenhet, som vidlåder alla industriella företag under statsdrift därutinnan att dylika företag sakna den sporre till ekonomisk skötsel, som förefinnes i den fria konkurrensen och i det enskilda förvärvsintresset. På grund härav händer det lätt att dylika statens företag, även om de från början bliva rationellt och praktiskt igångsatta, icke kunna följa med utvecklingen på samma sätt som de enskilda företagen, varigenom de också i längden icke bliva lika bäriga och ekonomiska som dessa senare. Därjämte bleve det, därest ett gemensamt tryckeri på angivna sätt skulle ordnas, nödvändigt att för ändamålet anskaffa särskilda lokaler ävensom verkställa inköp av ytterligare maskiner m. m. utöver de av resp. tryckerier nu innehavda, och kostnaderna härför skulle under nu rådande förhållanden ställa sig jämförelsevis höga.

De sakkunniga hava därför för sin del funnit sig icke kunna tillstyrka, att en dylik statens tryckeriverksamhet må under nuvarande förhållanden komma till stånd, vare sig genom anläggandet av ett större tryckeri för värdestryck och dylikt eller genom inrättandet av ytterligare specialtryckerier, utan hava de sakkunniga i stället, såsom i det efterföljande omförmäles, ansett sig böra framlägga ett annat förslag till enhetligt ordnande av allt statens tryck.

Även den möjligheten, att staten och enskilda gemensamt bildade bolag för anordnande av tryckeriverksamhet, genom vilken bland annat skulle utföras statsverkets tryck, har varit föremål för de sakkunnigas prövning.

c) Staten och enskilda såsom delägare i tryckeribolag.

I dylikt fall, då staten tillsammans med den enskilde komme att njuta vinst av företaget i förhållande till det insatta kapitalet, skulle, liksom för den händelse staten upprättade eget tryckeri, tvenne alternativ kunna ifrågakomma för sakens genomförande. Antingen skulle nämligen ett nytt större tryckeri anläggas, vilket dock, såsom i det föregående framhållits,

av nationalekonomiska skäl icke kan anses lämpligt, eller ock måste inköp verkställas av vissa förut befintliga tryckerier, varefter rörelsen skulle drivas för gemensam räkning. Staten måste i bägge fallen upplåna kapital för att insättas i rörelsen. Om det gällde inköp för ändamålet av redan befintliga tryckerier, bleve, liksom för den händelse att staten inköpte tryckerier för att själv driva tryckerirörelse i form av statstryckeri, följden den, att det enskilda kapitalet, som redan nu placerats i tryckeriföretagen, skulle till viss del utlösas av staten, varefter det utlösta kapitalet finge göras räntebärande på annat håll. I båda fallen finge man under nuvarande förhållanden räkna med synnerligen höga anläggningskostnader. Vid nyanläggning komme nämligen kostnaderna för byggnader och för inköp av maskiner och annan erforderlig material samt för varulager att med nu gällande priser ställa sig utomordentligt höga, och i händelse av inköp av redan befintliga tryckerier hade man givetvis att räkna med en betydande övervärdering med hänsyn till det rådande tidsläget ävensom en viss ersättning för de inköpta företagens goodwill.

En anordning av detta slag hava de sakkunniga därför, lika litet som förslaget om inrättandet av ett stort statstryckeri, funnit med statens fördel förenlig.

d) Avtal mellan staten och enskilda tryckeriföretag om statstryckets verkställande mot ersättning enligt viss beräkningsgrund för debitering av utförda arbeten.

I stället hava de sakkunniga tänkt sig att en särskild överenskommelse skulle kunna träffas mellan staten, å ena, och enskilda tryckeriföretag under gemensam sammanslutning, å andra sidan, angående statstryckets verkställande mot ersättning enligt viss bestämd beräkningsgrund för debitering av utförda arbeten i syfte att staten, som ju bleve en exceptionellt stor och säker kund, skulle få sitt tryck billigare debiterat än enskilda beställare.

Rörande sättet för åstadkommande av en dylik debitering, vilken i första hand skulle hänföra sig till en beräkning av självkostnaderna, men givetvis därutöver innefatta skälig affärsvinst, få de sakkunniga framhålla följande.

Under de senare åren har man inom industrien arbetat på att införa en organisation, som möjliggör en översikt över samtliga kostnader, vilka drabba ett under utförande varande arbete, efterhand som detta fortskrider, för att vid arbetets fullbordande kunna fastställa, vad arbetet kostat i framställning och vilket pris, som bör åsättas detsamma, eller ock, om arbetet på förhand varit kostnadsberäknat, för att konstatera, om det gått med vinst eller förlust, samt huru stor vinsten eller förlusten varit.

Dessa kostnader, vilka således äro att anse såsom det producerande före-

tagets självkostnader för arbetet i fråga, hänföra sig i allmänhet till följande grupper:

a) direkta arbetskostnader (arbetslöner);

b) indirekta kostnader (avlöningar till förmän, omkostnader och förbrukningsartiklar, hyra för lokal, värme, belysning, kraft, emballage m. m., avskrivningar å maskiner och övriga lösören enligt fastställd avskrivningsplan, fastställd ränta å värdet av maskiner och övriga inventarier, expeditions- och kontorskostnader, försäkringskostnader, pensioner och skatter m. m.);

c) administrativa kostnader (arvoden till verkställande direktör, styrelse och revisorer) samt

d) försäljningskostnader (kostnader för resande, platsförsäljare och representanter, av osäkra fordringar föranledda förluster o. dyl.).

Då staten själv driver en affärsverksamhet, torde de direkta och indirekta kostnaderna i allmänhet icke bliva lägre än motsvarande kostnader vid enskild drift av liknande rörelse.

Däremot torde administrationskostnaderna för staten otvivelaktigt ställa sig något lägre än för den enskilde, med hänsyn till de högre avlöningar som i allmänhet utbetalas till personer i chefsställning i enskild verksamhet.

Försäljningskostnaderna bortfalla helt och hållet för statens vidkommande.

Enligt de sakkunnigas åsikt skulle ett kostnadsuträkningssystem av ovan omförmäلت slag befinnas lämpligt såsom grundval för ett avtal mellan staten och vissa tryckerier angående utförandet av statens tryckningsarbeten.

De tryckerier, med vilka avtal komme att träffas, skulle äga skyldighet och rättighet att utföra de för statens räkning i huvudstaden erforderliga tryckningsarbeten med inbegrepp av sådana bokbinderiarbeten, som utföras i samband med tryckningen, mot en ersättning, som i första hand avsåge tryckeriernas direkta och indirekta, ovan under a) och b) angivna kostnader. Därjämte skulle för statens tryck utgå ett visst belopp såsom ersättning för administrationen och för skälig vinst å de utförda arbetena. Med avseende å administrationskostnaderna synes mest ändamålsenligt, att dessa fastställas att utgå med en viss avtalad procent av sammanlagda beloppet för ovan angivna direkta och indirekta tillverkningskostnader och icke efter samma beräkningsgrund som, enligt vad ovan angivits, skulle ifrågakomma för sistnämnda kostnader. Om nämligen staten för sina utförda arbeten även skulle bära den del av administrationskostnaderna, som med ifrågavarande beräkningssystem komme att belöpa för de utförda arbetena, skulle leverantören

måhända kunna misstänkas för att under administrationskostnaderna söka dölja vissa utgifter, som rätteligen icke äro dit hänförliga. Med hänsyn härtill synes ett procentuellt utgående tillägg å de direkta och indirekta kostnaderna vara att förorda såsom ersättning för administrationen. Samma förfaringssätt synes även böra tillämpas vid beräkning av ersättningen till tryckeriföretagen såsom skälig vinst å de utförda arbetena.

Det vinstpålägg, som anses böra ifrågakomma å arbeten för statens räkning, bör givetvis sättas lägre än motsvarande vinstpålägg å arbeten för enskilda, då det nämligen måste anses såsom en särskild fördel för de tryckeriföretag, vilka bleve tillförsäkrade utförandet av statstrycket, att erhålla staten med dess omfattande tryckeriarbeten av olika slag till fast och säker kund. I avseende å beräkandet av ersättningen för förtjänst å de utförda arbetena skulle även kunna tänkas, att ersättningen fastställdes sålunda, att staten förband sig att till företagen betala viss del av den vinstprocent, som beräknas å andra av företagen utförda arbeten för enskilda, men då detta skulle medföra en omständlig uträkning och lätt kunna föranleda till ovissheit, synes det första alternativet vara att föredraga.

Någon ersättning för försäljningskostnaderna skulle icke ifrågakomma, då nämligen leverantören icke skulle hava att vidkännas några dylika kostnader i avseende å statstrycket.

En överenskommelse, på sätt ovan nämnts, förutsätter givetvis utövändet av särskild kontroll från statens sida i avseende å kostnadsuträkningarna, och med hänsyn härtill lär avtal böra träffas endast med ett begränsat antal tryckerier med så stor prestationsförmåga, att de i regel kunna vara i stånd att åtaga sig allt i huvudstaden förekommande tryck för statsverkets räkning men dock med skyldighet och rättighet att i samråd med tryckeriexpeditionen anlita även andra lämpliga tryckerier.

De sakkunniga hava för sin del tänkt sig, att en sådan överenskommelse lämpligen skulle träffas med Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner och Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier, vilka tillsammans förfoga över officiner i härför erforderlig omfattning.

Till dessa bägge bolag hava de sakkunniga jämväl under hand hänvänt sig med förfrågan, huruvida de skulle befinnas villiga att på oförmälda villkor med staten träffa avtal om statstryckets utförande, och hava bolagen ställt sig tillmötesgående för en anordning sådan som den ovan skisserade. Under förutsättning att ett dylikt avtal angående utförandet av tryck för statens räkning komme till stånd med nämnda båda företag, hava de sakkunniga tänkt sig, att kontrollen över kostnadsuträkningarna lämpligen borde

utövas av tvenne av staten tillsatta och avlönade edsvurna revisorer, vilka skulle samarbeta med den föreslagna statens tryckeriexpedition och med hänsyn härtill närmast borde vara underställda föreståndaren för denna expedition. För att ernå en fullständig kontroll över kostnadsuträkningarna böra revisorerna emellertid hava tillgång till företagens samtliga kostnadsuträkningar, således även sådana som avse arbeten för enskilda.

Avtalet med tryckeriföretagen synes lämpligen böra träffas för ett bestämt antal år med viss tids uppsägning. I betraktande av den stora omfattning avtalet komme att avse, torde detsamma lämpligen kunna slutas för en tid av tio år och med två års uppsägningstid.

Med hänsyn därtill att avtalet mellan staten och tryckeriföretagen kunde komma att upphöra efter skedd uppsägning, synas revisorerna böra av staten förordnas blott för ett visst antal år i sänder och med viss bestämd uppsägningstid.

Enligt de sakkunnigas åsikt bör en överenskommelse mellan staten och ovannämnda tryckeriföretag, på sätt i det föregående framhållits, lämpligen omfatta allt för staten erforderligt tryck, som anses böra utföras i huvudstaden, således även värdetryck, blankett- och biljettryck m. m. I dylikt fall skulle statens nuvarande specialtryckerier med lokaler, maskiner och övrig material enligt överenskommelser med vederbörande myndigheter ställas till tryckeriföretagens disposition och under deras förvaltning mot erläggande av skälig ersättning. I avseende å värdetrycket skulle företagen givetvis vara förpliktade att ställa sig till efterrättelse de kontroll- och skyddsåtgärder, som av vederbörande myndigheter kunna prövas erforderliga. Om det emellertid efter särskild omprövning skulle befinnas lämpligt och önskvärt att för framtiden eller tills vidare bibehålla statens nuvarande specialtryckerier, drivna på sätt för närvarande äger rum direkt under resp. myndigheters ledning, bör avtalet med tryckeriföretagen inskränkas till att avse utförandet av det övriga statstrycket i huvudstaden.

I den mån statens myndigheter nu hava kontrakt om utförandet av tryck för statens räkning avslutade med andra tryckerier än sådana, som tillhöra de båda ovannämnda företagen, kunna emellertid resp. arbeten överlämnas för utförande enligt överenskommelsen först sedan nu gällande kontrakt uppsagts att upphöra. Dylik uppsägning synes böra äga rum genom resp. myndigheters försorg så snart överenskommelsen träffats. Därest nu föreslagna anordning i fråga om utförandet av statens tryckningsarbeten genomföres, kan det måhända komma att inträffa, att ett eller annat tryckeri, vilket för närvarande till mera betydande del sysselsättes med tryckningsarbete

för statens räkning och vilket icke tillhör något av de båda nämnda företagen, skulle drabbas av en alltför kännbar arbetsminskning. I dylikt fall skulle emellertid, såsom förut antytts, kunna tänkas, att en uppgörelse kunde träffas mellan ett sådant tryckeri och de företag, med vilka staten uppgjort avtal, därom att vissa arbeten fortfarande under viss tid finge utföras å nämnda tryckeri.

Enär kostnadsuträkningarna för utförandet av statens tryck genom omnämnda tryckeriföretag bland annat skulle baseras på värdet av de företagen tillhöriga byggnader, maskiner och övrig material samt varulager, å vilket värde skulle beräknas en viss ränta, förutsättes, att en värdering kommer till stånd för fastställande av det värde, som vid avtalets ingående bör åsättas företagets fastigheter och maskiner m. m. Å ena sidan synes nämligen staten icke kunna utan vidare godtaga de av bolagen å resp. anläggningar m. m. satta värden och å andra sidan synes icke heller rimligt, att bolagen till grund för kostnadsuträkningen skulle nödgas lägga sina bokförda värden, därest dessa i följd av hastigt verkställda avskrivningar äro upptagna med alltför låga belopp. En värdering av angivna slag synes lämpligen böra verkställas av en gemensam nämnd, i vilken såväl staten som bolagen skulle utse lika antal representanter, varefter dessa i sin ordning kunde utse ytterligare en medlem af värderingsnämnden.

I avtalet mellan staten och tryckeriföretagen synes även böra intagas bestämmelser därom, att arbeten för statens räkning skola verkställas med all möjlig skyndsamhet och, där så kräves, före annat arbete. Det närmare bestämmandet i fråga om tid och sätt, på vilket resp. arbeten skola utföras, synes böra överlämnas åt statens tryckeriexpedition.

*Sammanfattning angående de fördelar, som vinnas genom träffande av avtal mellan staten och enskilda tryckeriföretag.*

En anordning sådan som den ovan ifrågasatta jämte inrättandet av en statens tryckeriexpedition, vartill de sakkunniga närmare återkomma i det efterföljande, synes, enligt de sakkunnigas åsikt, för närvarande vara det lämpligaste sättet för att åvägabringa ordning och enhetlighet i avseende å statens tryckningsarbeten samt för åstadkommande av nedsättning och begränsning i kostnaderna.

De fördelar, som ovan nämnda anordning, vid jämförelse med övriga ifrågakomna förslag till frågans lösning, komme att medföra, kunna sammanfattas sålunda,

*att* betryggande garanti vinnes för att staten ej kan okontrollerat uppskörtas i fråga om tryckningskostnad;

*att* tryckningskostnaderna för staten komme att ställa sig lägre än för den enskilde, dels därigenom att inga försäljningskostnader komme att på-



föras statstrycket — något avdrag härför torde hittills i allmänhet icke hava ifrågakommit för statstrycket — och dels därigenom att en lägre vinstprocent komme att påläggas staten än de enskilda;

*att* detta i synnerhet torde vara av betydelse beträffande kostnaderna för riksdagstrycket, vilket under nuvarande förhållanden, då boktryckarna vid ingivande av anbud å dylikt tryck sinsemellan på förhand träffat överenskommelse rörande fordrade priser, torde hava ställt sig särskilt dyrt för statsverket;

*att* någon kapitalanskaffning för statens vidkommande icke behöver ifrågakomma, vilket däremot nödvändigtvis måste ske, därest staten själv skulle anordna tryckeriverksamhet, antingen genom anläggning av ett nytt företag eller genom förvärfvande av redan befintliga, eller ock, därest staten skulle tillsammans med enskilda ingå såsom delägare i tryckeriföretag, i vilka fall anläggningskostnaderna under nuvarande förhållanden skulle ställa sig synnerligen höga, dels på grund av ytterligt uppdrivna byggnadskostnader och inköpspriser för maskiner och annan material och dels på grund av det övervärde, som staten måste erlægga vid inköp av eller inträde i befintliga företag;

*att* staten icke, såsom förhållandet skulle bliva vid anläggning av ett stort statstryckeri, löper någon förlustrisk med hänsyn till ojämn tillgång på och fördelning av arbeten samt

*att* staten kan tillgodogöra sig de enskilda företagens erfarenheter och förbättrade arbetsmetoder, vilket ju icke skulle bliva fallet vid anläggning av ett statens eget tryckeri.

De sakkunniga anse sig därför böra föreslå, att en sådan anordning kommer till stånd genom träffande av avtal härom mellan staten, å ena, samt Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner och Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier, å andra sidan. Tidpunkten för ett dylikt avtals trädande i tillämpning synes, under förutsättning att nådig proposition härom kommer att ingivas till och godkännas av innevarande års riksdag, lämpligen kunna fastställas till från och med ingången av år 1920.

De sakkunniga hava utgått ifrån att, därest ett avtal kommer till stånd på sätt föreslagits, Kungl. Maj:t skulle efter förhandling med vederbörande tryckerier fastställa den tilläggsprocent, som utöver självkostnaden skulle påföras utförda arbeten såsom ersättning för administration och såsom affärsvinst.

Givetvis måste bestämmandet av denna tilläggsprocent bliva förenat med viss svårighet. Att i frågans nuvarande skede härvidlag framlägga några

siffror kan icke låta sig göra, då ju dessa måste framgå såsom resultatet av ingående underhandlingar mellan staten och tryckeriföretagen. Då emellerid utgångspunkten vid procentens bestämmande givetvis är den, att tryckeriföretagen på grund av ovan angiva förhållanden kunna nöja sig med en mindre vinstprocent från staten än från sina övriga kunder, torde det ej råda något tvivel därom att man skall lyckas åvägabringa ett för statsverket gynnsamt resultat; och redan detta förhållande att staten skulle få sitt tryck billigare än de enskilda, under det statsverket förut torde hava i en del fall fått snarare vidkännas högre kostnader än de enskilda, torde ställa i utsikt att avsevärda besparingar i kostnaden för statstrycket äro att av den tillänkta anordningen förvänta.

Men den besparing i tryckningskostnad, som är yttersta syftemålet för de sakkunnigas utredning, torde även, och kanske i ännu högre grad, kunna vinnas genom att den ovan föreslagna anordningen kombineras med inrättandet av en statens tryckeriexpedition.

*Inrättande av  
en statens  
tryckeriexpedition.*

Såsom i det föregående framhållits hava nämligen de sakkunniga ansett, att, huru än bestyret med utförandet av statens tryck kunde komma att ordnas, en statens tryckeriexpedition borde inrättas, anordnad i huvudsaklig överensstämmelse med det i Kungl. Maj:ts nådiga proposition till 1913 års riksdag framlagda förslaget.

Med hänsyn till den utförliga utredning, som förut verkställts i denna fråga, varom närmare förmäles i det föregående, och då frågan genom den framlagda propositionen tidigare varit föremål för riksdagens prövning, varvid riksdagen icke haft något att i princip erinra mot förslaget utan uttalat, att det syntes synnerligen önskvärt, om en sådan tryckeriexpedition som den tidigare föreslagna kunde komma till stånd, hava de sakkunniga utgått ifrån, att någon ytterligare utredning angående behovet av en dylik tryckeriexpedition nu icke skulle anses behöfvig. De förhållanden, som föranledde ovan berörda framställning till 1913 års riksdag, föreligga alltjämt, och de mer och mer ökade kostnaderna för statens tryck, exempelvis kommittétrycket, mana fortfarande till åtgärder för planmässighet i beställningarna samt kontroll över samtliga räkningar å statens tryckningskostnader.

De sakkunniga torde därför nu endast hava att angiva dels vilka uppgifter, som enligt de sakkunnigas mening borde tillkomma den ifrågasatta tryckeriexpeditionen vid ett sådant anordnande av statstrycket, som ovan föreslagits, dels ock huru för dylikt ändamål expeditionen bör lämpligen vara organiserad.

Tryckeriexpeditionens huvudsakliga uppgifter skulle bliva:

*att* på sätt, som kan finnas lämpligt, förmedla tryckeribeställningarna mellan statsmyndigheterna i Stockholm och vederbörande tryckerier;

*att* granska för tryckning inlämnade manuskript och tillse, att dessa blivit väl förberedda och utarbetade, innan de överlämnas för sättning, samt i motsatt fall meddela anvisning härom;

*att* tillhandagå myndigheterna med råd och anvisningar i avsikt att ekonomiskt planlägga och ordna arbeten, som skola tryckas;

*att* tillse, att önskvärd likformighet och standardisering iakttages vid utförande av tryck för statens räkning såväl i avseende å uppställning och format som beträffande pappersslag;

*att* tillse, att för arbetenas utförande icke användes papper av högre kvalitet än resp. arbetes art och vikt kräver;

*att* övervaka, att nödig begränsning iakttages vid arbetenas korrigeringskostnaderna;

*att* efter överenskommelse med tryckeriföretagen å de olika tryckerierna verkställa fördelning av förekommande tryckalster till undvikande av arbetenas anhopning å särskilt tryckeri och därav föranledd fördyring i arbetskostnader genom arbetenas utförande å övertid;

*att* äga bestämma, när arbeten av särskilt brådskande slag skola utföras å s. k. övertid;

*att* äga befogenhet träffa avgöranden, huruvida arbeten i förekommande fall böra utföras å tryckerier utom Stockholm;

*att*, i den mån så låter sig göra, verkställa gruppering av statens tryckningsarbeten och tillse, att sådana arbeten, som icke nödvändigtvis behöva verkställas å viss tid, beställas för utförande å sådan tid, då arbetet å tryckerierna är mindre brådskande och av mindre omfattning;

*att* övervaka granskningen av tryckeriföretagens kostnadsuträkningar rörande statens tryck, vilken granskning närmast skulle utövas av de av staten härför utsedda revisorerna, varvid särskilt skall tillses, att tryckeriföretagens bokföring och redovisning av kostnaderna verkställas med noggrannhet och att de utställda räkningarna äro avgivna i enlighet med avtalets bestämmelser;

*att* från tryckeriföretagen mottaga räkningar å kostnaderna för statens tryck samt efter räkningarnas prövning och annotering översända desamma till vederbörande myndigheter;

*att* i övrigt genom samarbete med tryckeriföretagen verka för ett praktiskt och ekonomiskt handhavande av statsverkets tryck samt

*att* handhava uppsikten och ledningen av den särskilda depå för statens tryck, varom här nedan vidare förmäles.

I avsikt att kunna nedbringa de ofta nog synnerligen höga sättnings- och korrigeringskostnaderna synes tryckeriexpeditionen därjämte lämpligen kunna i förekommande fall, antingen själv eller genom förmedling av renskrivningsbyråer, tillhandagå kommittéer m. fl. med maskinskrivningsarbete för renskrivning av manuskript i flera exemplar, å vilka därefter den första korrigeringen bör verkställas, innan arbetet överlämnas för sättning.

I avseende å arbetets ordnande å tryckeriexpeditionen hava de sakkunniga tänkt sig, att samtliga tryckningsarbeten för statsmyndigheterna i Stockholm skulle, såvida icke särskilda förhållanden kunna föranleda undantag härutinnan, exempelvis i särskilt brådskande fall och dylikt, beställas genom expeditionens försorg. Å tryckeriexpeditionen anses böra föras diarium över inkomna beställningar. Till expeditionen inkomna manuskript böra åsättas inkomstdatum och löpande nummer. Efter manuskriptens granskning har tryckeriexpeditionen att omedelbart fördela beställningarna å vederbörande tryckerier, vilka själva böra å expeditionen låta avhämta resp. manuskript. Genom tryckeriexpeditionen böra myndigheterna erhålla under rättelse rörande de tryckerier, som komma att utföra beställda arbeten. För att undvika onödig omgång och dröjsmål i avseende å arbetenas utförande synes korrektur böra av resp. tryckerier sändas direkt till vederbörande myndighet. Samtidigt bör tryckeriexpeditionen av tryckeriet under rättas om korrekturs expedierande. Med hänsyn därtill att en av tryckeriexpeditionens viktigaste uppgifter kommer att bli att verka för nedbringande av kostnaderna för korrigeringar och ändringar böra korrekturen, då de återsändas från myndigheterna, i allmänhet expedieras över tryckeriexpeditionen. Endast härigenom kan nämligen expeditionen bli i tillfälle att på ett verksamt sätt fylla denna uppgift och utöva tillsyn över att myndigheterna iakttaga nödig begränsning vid arbetenas korrigering och dylikt. Till tryckeriexpeditionen synes även böra, samtidigt som leverans äger rum till vederbörande myndighet, avlämnas exemplar av varje utfört arbete.

Såsom härav framgår, föreslå de sakkunniga nu, att tryckeriexpeditionens åligganden skulle avsevärt utsträckas utöver vad som i 1913 års nådiga proposition föreslogs beträffande den då tilltänkta expeditionen. Enligt det vid nämnda proposition fogade statsrådsprotokollet yttrade dåvarande chefen för finansdepartementet, att besparingssynpunkten skulle fullständigast tillgodoses genom en verklig centralisering av huvudmassan av statens tryck i huvudstaden, men att det likväl på grund av vissa anförda skäl syntes klokt att gå till väga med en viss varsamhet och till en början anordna expeditionen i mindre skala.

Om den av de sakkunniga nu ifrågasatta anordningen med statstrycket kommer till stånd, torde man emellertid bliva i tillfälle att återupptaga tanken på en verklig centralisering av statstrycket i huvudstaden. Och den utvidgning av tryckeriexpeditionens befogenhet, som de sakkunniga i sådant syfte här ovan föreslagit, står också i full överensstämmelse med det uttalande riksdagen i sin ovan intagna skrivelse den 23 maj 1917 gjort i fråga om de uppgifter, som borde tillkomma en statens tryckeriexpedition.

I betraktande av ovan omförmälda utvidgning i tryckeriexpeditionens verksamhet blir även nödvändigt att i viss mån öka expeditionens personal utöver vad som föreslogs i nämnda 1913 års proposition. Enligt denna ansågs tryckeriexpeditionens personal kunna begränsas till en föreståndare, en faktor och ett kvinnligt biträde.

Vid beräkning av de för nu föreslagna tryckeriexpedition erforderliga arbetskrafterna hava de sakkunniga kommit till den uppfattningen, att personalen — förutom de bägge ovannämnda revisorerna, vilka borde anses tillhöra expeditionen och vara underställda dess föreståndare — skulle kunna utgöras av en föreståndare, en förste och en andre faktor samt två skrivbiträden.

Att angivna utsträckning i tryckeriexpeditionens verksamhet nu icke ansetts behöva betinga större ökning av personal än som sålunda föreslagits, beror i huvudsak därpå att enligt de sakkunnigas förslag allt tryck skulle jämlikt ett på förhand uppgjort avtal utföras genom förenämnda bägge tryckeriföretag, vadan några underhandlingar med olika tryckerier om priser m. m. icke skulle behöva ifrågakomma, varjämte de sakkunniga tänkt sig, att de båda revisorerna, därest deras arbetstid icke skulle bliva fullt utnyttjad genom kostnadsberäkningarnas kontrollerande, kunde biträda med arbete å själva tryckeriexpeditionen, därest så visade sig behöfligt.

Åtminstone under expeditionens första verksamhetstid synes personalen icke böra anställas på stat såsom ordinarie befattningshavare utan, i likhet med vad ovan ifrågasatts beträffande revisorerna, förordnas för viss tid och med viss uppsägningstid. Föreståndaren, revisorerna och faktorerna torde lämpligen böra förordnas av Kungl. Maj:t samt skrivbiträdena antagas av föreståndaren.

Föreståndaren synes lämpligen böra vara en tjänsteman med vana vid handläggning av tryckeriangelägenheter och förmåga att förhandla med vederbörande myndigheter om tryckalstrens utförande. De båda faktorerna böra besitta speciell fackkunskap i tryckeribranschen.

För att kunna för dessa uppdrag förvärva och bibehålla väl kvalificerade

samt driftiga och dugliga personer synas arvodena till dem, liksom även arvodena till revisorerna, vilkas arbete kommer att bliva särdeles ansvarsfullt med hänsyn till statens intressen, icke böra sättas för låga utan anpassas efter de avlöningar, som i allmänhet betalas vid motsvarande anställning i enskild verksamhet.

Föreståndaren synes i avlöningshänseende böra jämföras med byråchef och således erhålla ett arvode av 8,100 kronor för år jämte ett ålderstillägg av 600 kronor efter 5 år. Såsom slutavlöning för de båda faktorerna föreslås högst 6,000 kronor för förste och 4,000 kronor för andre faktorn för år, till vilka belopp således deras avlöning efter hand skulle kunna höjas.

De båda revisorerna föreslås i tjänsteställning likställda med revisorerna i kammarrätten. Arvodena till dem föreslås därför till 4,500 kronor jämte tre ålderstillägg, vartdera å 500 kronor efter 5, 10 och 15 år.

Till vartdera av de båda skrivbiträdena föreslås arvoden av 1,600 kronor för år jämte två ålderstillägg, vartdera å 200 kronor efter 5 och 10 år.

Å samtliga avlöningsbelopp böra utgå krigstidstillägg i enlighet med för statstjänstemän i allmänhet gällande bestämmelser.

Till inköp av för expeditionen erforderliga inventarier m. m. beräknas ett belopp av 10,000 kronor för en gång bliva tillräckligt.

Till bestridande av expensutgifter för expeditionen, däri inbegripet kostnaden för uppässning, synes böra beräknas förslagsvis 4,000 kronor för år, vartill i förekommande fall komma kostnader för lokal.

De årliga utgifterna för tryckeriexpeditionen — förutom eventuella kostnader för lokal — beräknas således komma att begränsas till ett belopp av sammanlagt omkring 34,300 kronor, vartill komma krigstidstillägg å avlöningsbeloppen samt ovan angivna engångskostnader av högst 10,000 kronor för anskaffande av erforderliga inventarier.

I 1913 års omförmälda nådiga proposition föreslogs, att utgifterna för tryckeriexpeditionen skulle av statskontoret utbetalas under förskottstitel, varefter expeditionen vid slutet av varje år borde till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de förskjutna kostnadernas fördelning på resp. verk och myndigheter i ungefärligt förhållande till det arbete expeditionen uträttat för vederbörande myndigheter. Väl torde det särskilt ifråga om de s. k. affärsdrivande verken, rent principiellt sett, vara riktigt, om vederbörande verk och myndigheter proportionsvis bidroge till kostnaderna för tryckeriexpeditionen. Men då, med hänsyn till dessa kostnaders i förhållande till samtliga kostnader för statstrycket obetydliga belopp, detta önskemål knappast synes vara av den vikt, att det nödvändigtvis bör föranleda till den tämligen vidlyftiga procedur, som

ovan angivna förskottsförfarande och kostnadsfördelning skulle förorsaka, vilja de sakkunniga föreslå, att utgifterna för tryckeriexpeditionen i sin helhet gäldas av sjunde huvudtitelns anslag till tryckningskostnader.

Vad angår lokalfrågan för tryckeriexpeditionen hava de sakkunniga ansett, att denna lämpligen skulle kunna ordnas antingen på det sätt, som ifrågasatts i propositionen till 1913 års riksdag, däri föreslagits, att expeditionen skulle inrymmas i den lägenhet i riksdagshuset, som disponeras av riksdagens tryckeriavdelning, eller ock genom att de tryckeriföretag, med vilka, enligt vad i det föregående föreslagits, staten skulle avsluta överenskommelse om statstryckets utförande, lämnade erforderlig lokal för expeditionen ifråga.

Enligt vad de sakkunniga inhämtat har arbetet vid riksdagens nuvarande tryckeriavdelning på senare tid begränsats i sådan omfattning, att denna avdelning numera, förutom beställandet av riksdagens tryckalster, i huvudsak handhar allenast korrekturläsningen av motioner, riksdagsskrivelser och protokollsutdrag, distribueringen av riksdagstrycket och granskningen av tryckeriräkningarna, varemot korrekturläsningen av riksdagens övriga tryckningsarbeten verkställas av vederbörande utskottspersonal.

Expeditionens föreståndare för därjämte en särskild liggare i ändamål att kunna vid förfrågningar från ämbetsverk, myndigheter och enskilda lämna upplysningar angående riksdagsärendenas gång.

Därest den korrekturläsning av riksdagstryck, som nu fortfarande utföres av nämnda tryckeriavdelning, bleve ordnad på samma sätt som ifråga om det övriga riksdagstrycket, och om bestyret med distribueringen av riksdagstrycket helt och hållet överlämnades åt riksdagens bibliotek, synas de övriga bestyr, som tryckeriavdelningen handhar, kunna överlämnas åt den föreslagna statens tryckeriexpedition.

Vad beträffar förandet av ovannämnda liggare till ledning vid meddelande av upplysningar angående riksdagsärendenas gång vilja de sakkunniga ifrågasätta, huruvida icke även detta bestyr, därest den nuvarande riksdagens tryckeriexpedition bleve indragen, lämpligen kunde överlämnas till riksdagens bibliotek. Enligt inhämtad upplysning skulle nämnda arbete kunna å biblioteket handhavas av samma person, som ombestyr utarbetandet av registret över riksdagens tryck. Med hänsyn därtill att riksdagens bibliotek numera är att anse såsom ett centralt förvaltningsbibliotek, till vilket överlämnas exemplar av allt officiellt tryck, har även ifrågasatts lämpligheten av att nämnda bibliotek årligen upprättade och utgav en bibliografi över allt officiellt tryck, något som torde vara ett ganska viktigt önskemål att realisera. Även detta bestyr torde, enligt vad de sakkunniga inhämtat,

kunna utföras av samma person, som verkställer registreringen av riksdagstrycket, under förutsättning att denne bereddes stadigvarande anställning året om.

Vid sådant förhållande torde den nuvarande riksdagens tryckeriavdelning bliva överflödig genom inrättandet av den föreslagna tryckeriexpeditionen. Den nuvarande tryckeriavdelningens lokaler torde därför kunna tagas i anspråk för den blivande tryckeriexpeditionen, för så vitt desamma icke behöva användas för annat riksdagens ändamål. Om emellertid så skulle bliva förhållandet, kan lokalfrågan för tryckeriexpeditionen lämpligen lösas enligt det andra alternativet genom att tryckeriföretagen ställa lokal till förfogande. Enligt inhämtad upplysning möter ej heller från tryckeriföretagens sida hinder för en sådan anordning. Detta är för övrigt rent av att förorda med hänsyn därtill, att tryckeriexpeditionen i dylikt fall komme i mera direkt beröring med tryckeriföretagen, varigenom möjliggjordes ett mera intimt samarbete med dessa. Tryckeriexpeditionen bleve då i tillfälle att lätt och bekvämt kunna rådgöra med tryckeriföretagen i trycktekniska frågor.

Därest tryckeriföretagen skulle ställa lokal till tryckeriexpeditionens disposition, synes hyresbeloppet för lokalen böra bestämmas på enahanda sätt som ifråga om tryckningsarbetena eller mot beräknade självkostnader med tillägg av viss procent såsom ersättning för administration m. m. I dylikt fall bör bestämmelse härom intagas i det mellan staten och tryckeriföretagen avslutade avtalet angående tryckningsarbetenas utförande.

Önskligt vore att tryckeriexpeditionen kunde träda i verksamhet redan någon tid, innan det föreslagna avtalet om statens tryck komme till stånd, och hava de sakkunniga såsom lämplig tidpunkt för tryckeriexpeditionens igångsättande ansett den 1 oktober innevarande år, i vilket fall föreståndaren synes böra anställas redan en månad tidigare eller från och med den 1 september.

*Gemensam depå för sammanförande av departementens och riksdagens förråd av trycksaker.*

Under fortgången av de sakkunnigas arbeten har även befunnits lämpligt att upptaga frågan om inrättande av en gemensam depå för sammanförande av departementens och riksdagens förråd av trycksaker och om denna depås ställande under statens tryckeriexpeditionens ledning och förvaltning. I anledning därav hava de sakkunniga inhämtat närmare upplysningar angående nu befintliga förråd av trycksaker av berörda slag samt huru dessa förvaras.

Vad först beträffar departementens förråd av trycksaker äger förvaringen i allmänhet rum å hyllor inom departementens egna lokaler, vanligen i källare och å vindar. Civildepartementets förråd har huvudsakligen inrymts



i vissa lokaler i det s. k. kronprinsens stall, och större delen av ecklesiastikdepartementets förråd förvaras i särskild avdelning inom vetenskapsakademiens förutvarande lokaler.

I allmänhet torde den nuvarande förvaringen, som inom vissa departement måst anordnas å flera olika ställen, kunna anses mindre tillfredsställande och erbjuder icke önskvärd överskådligheit, varjämte de förefintliga lokalerna äro alltför små. Därest de nuvarande förvaringslokalerna inom kronprinsens stall och vetenskapsakademiens gamla byggnad skulle komma att tagas i anspråk för något särskilt ändamål, bleve även nödvändigt att se sig om efter andra lokaler för inrymmande av de därstädes f. n. förvarade förråden av trycksaker. Ett önskemål synes därför vara att kunna till en gemensam lokal sammanföra samtliga förråd av departementens trycksaker, där dessa kunde bliva enhetligt och överskådligt ordnade och för framtiden förvarade.

Även riksdagens förråd av trycksaker tarvar åtgärder för erhållande av bättre och ökade förvaringslokalerna än de nu använda. Vissa av de lokaler inom riksdagshuset, som tidigare använts för förvaring av trycksaker, hava på senare tid måst tagas i anspråk för annat ändamål. För att erhålla förvaringsutrymme för det inom angivna lokaler i riksdagshuset tidigare härbärgerade riksdagstrycket, hava förhryts vissa lokaler inom gamla rannsakningsfängelset i Stockholm. Detta inrymmande av riksdagstrycket är likväl att anse allenast såsom provisoriskt, och med hänsyn till väckt förslag, att fängelsebyggnaden skulle tagas i anspråk för uppförande av ett särskilt kanslihus för departementen, är frågan om anskaffande av lokaler för sagda riksdagstryck allt fortfarande aktuell.

Enligt inhämtade upplysningar beräknas för förvaring av departementens och riksdagens förråd av trycksaker sammanlagt omkring 1,800 m<sup>2</sup> lokaler med 2,1 meters fri höjd, därav omkring 800 m<sup>2</sup> för departements- och 1,000 m<sup>2</sup> för riksdagstrycket.

Givetvis måste det anses fördelaktigt, därest samtliga förråd av trycksaker av berörda slag kunde sammanföras på ett ställe samt ställas under en och samma ledning och förvaltning, och hava de sakkunniga ansett, att detta bestyr lämpligen skulle kunna handhavas av den föreslagna statens tryckeriexpedition med biträde av en tillsyningsman med lämpliga kvalifikationer, och borde denna tillsyningsman vara bosatt inom eller i närheten av den för depån upplåtna byggnaden.

Med hänsyn till rådande brist på lokaler för statens behov hava de sakkunniga antagit, att staten för närvarande icke disponerar över någon oan-

vänd hyggnad av lämplig storlek och beskaffenhet, vilken skulle kunna tagas i anspråk för detta ändamål. För att bringa frågan till lösning hava de sakkunniga därför tänkt sig, att saken lämpligen kunde ordnas på sådant sätt, att staten, vid träffande av avtal, på sätt i det föregående föreslagits, angående utförandet av statens tryck, med tryckeriföretagen jämväl träffade överenskommelse om skyldighet för tryckeriföretagen att tillhandahålla erforderliga lokaler för omförmälda förråd av statens tryck. Enligt inhämtad upplysning möter framdeles vid lämplig tidpunkt från tryckeriföretagens sida icke hinder för en sådan anordning, och synes i dylikt fall lämpligt, att tryckeriföretagen även anställde den vid depåen erforderliga tillsyningsmannen. Ersättningen för lokaler och tillsyningsmannen synes böra utgå efter enahanda grunder som föreslagits i avseende å tryckningsarbetena eller självkostnaderna med tillägg av vissa procent därå såsom ersättning för administration m. m.

*De sakkunniga hemställa.*

Med stöd av det anförda hemställa de sakkunniga, att Kungl. Maj:t måtte i proposition föreslå riksdagen medgiva,

*att* mellan Kungl. Maj:t och kronan, å ena, samt förutnämnda tryckeriföretag, å andra sidan, må träffas sådant avtal om utförandet av statens tryck som i betänkandet närmare angivits, gällande från och med år 1920, ävensom i förekommande fall rörande tillhandahållande av lokaler, dels för en statens tryckeriexpedition, inrättad från och med den 1 oktober innevarande år, och dels även till depå för förvaring av departementens och riksdagens förråd av trycksaker från och med tid, som framdeles kan komma att bestämmas;

*att* sagda statens tryckeriexpedition må inrättas från och med ovan nämnda 1 oktober med den uppgift och organisation, som i betänkandet föreslagits;

*att* årliga arvoden må få utgå till expeditionens föreståndare med 8,100 kronor och ett ålderstillägg av 600 kronor efter 5 år; till en förste faktor med högst 6,000 kronor och till en andre faktor med högst 4,000 kronor; till en var av tvenne revisorer med 4,500 kronor jämte tre ålderstillägg, vardera å 500 kronor efter 5, 10 och 15 år, samt till vardera av två skrivbiträden med 1,600 kronor jämte två ålderstillägg, vardera å 200 kronor efter 5 och 10 år;

*att* till expenser för expeditionen må få användas förslagsvis 4,000 kronor om året och till anskaffande av inventarier ett belopp för en gång av högst 10,000 kronor;

*att* dessa kostnader ävensom i förekommande fall kostnaderna för lokaler

till expeditionen och omförmälda depå för förvaring av statens förråd av trycksaker må gäldas av det å sjunde huvudtiteln nppförda förslagsanslaget till tryckningskostnader, samt

*att* tryckeriexpeditionens föreståndare må få anställas redan från och med den 1 september 1919.